

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Διδακτική αξιοποίηση της Ποντιακής Διαλέκτου στο νηπιαγωγείο

Teaching of the Pontic Greek dialect in kindergarten

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ: ΤΣΑΚΗΡΙΔΟΥ ΣΟΦΙΑ

A.E.M.: 3017

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΝΤΙΝΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Β' ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΗΣ: ΒΑΚΑΛΗ ANNA

Φλώρινα, 2018

Περιεχόμενα

Σκοπός.....	4
Περίληψη.....	4
ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ.....	5
Γλωσσική ποικιλία.....	5
Γενικά.....	5
Ιδίωμα και διάλεκτος.....	5
ΣΤΑΣΕΙΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΠΟΙΚΙΛΙΑ.....	6
Διεθνής εμπειρία.....	6
Ελληνική περίπτωση.....	6
Διδακτικές προσεγγίσεις της γλωσσικής ποικιλίας.....	7
Η παρούσα εργασία.....	8
1ο μέρος.....	9
Η ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΙΔΙΩΜΑΤΟΣ.....	9
Η νεοελληνική και τα ιδιώματα της.....	9
Ταξινόμηση των νεοελληνικών διαλέκτων.....	9
Η ΠΟΝΤΙΑΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ.....	10
Γενικά.....	10
Ιστορικά και Γεωγραφικά.....	11
Σήμερα.....	11
Ιστορική αναδρομή.....	12
Μεθοδολογικά.....	13
Χρησιμότητα μελέτης της διαλέκτου.....	14
Η σχέση της Ποντιακής με την αρχαία ελληνική.....	14
Η σχέση της Ποντιακής με τη νέα ελληνική.....	15
Φωνητική - Φωνολογία.....	15
Μορφολογία.....	17
Σύνταξη.....	23
Λεξιλόγιο.....	30
2 ^ο μέρος.....	32
ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΥ.....	32
Θεωρητικά.....	32
Προγράμματα σπουδών.....	33
Οι νεοελληνικές διάλεκτοι ως διδακτικό υλικό.....	34

Προτάσεις.....	35
Μεθοδολογία	35
Εφαρμογή και Αποτέλεσμα.....	36
ΕΒΔΟΜΑΔΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ.....	37
Δραστηριότητες.....	37
Γλωσσικό υλικό.....	46
Ονοματολογικά.....	47
Βαφτιστικά	51
Γλωσσάρι.....	54
Παράρτημα.....	69
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	72

Σκοπός

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η ανάλυση και μελέτη της ελληνικής γλώσσας και συγκεκριμένα της ποντιακής διαλέκτου και κατά πόσο μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην ανάπτυξη της γλωσσικής επίγνωσης των νηπίων και στη καλλιέργεια του λόγου σε μία εκπαιδευτική εφαρμογή στην τάξη. Στόχος της έρευνας είναι η λεκτική ευαισθητοποίηση των παιδιών.

Περίληψη

Με βάση τις θεωρητικές προσεγγίσεις και την ανάλυση των πολυποίκιλων θεμάτων διδασκαλίας της γλώσσας, προτείνεται στο παρακάτω κείμενο μια σειρά από παραδείγματα και τρόπους γλωσσικής εφαρμογής στην τάξη, με κύριο άξονα την αξιοποίηση των τραγουδιών, των ποιημάτων και των κειμένων της Ποντιακής γλώσσας. Παρόλα αυτά, είναι σημαντικό να τονιστεί πως σε μια μελλοντική διδακτική εφαρμογή δεν θα χρησιμοποιηθούν αυτούσια ποντιακά κείμενα, αλλά διάφορες παραλλαγές τους, όπως κλασικά ποντιακά παραμύθια στη κοινή νεοελληνική και η αξιοποίηση του μουσικού πλούτου και των ποιημάτων από συγγραφείς και μουσικούς/στιχουργούς. Ο κύριος στόχος της εργασίας είναι να γίνει κατανοητό πως μέσω γραπτών κειμένων και προφορικού λόγου τα νήπια μπορούν να εμπλουτίσουν το λεξιλόγιό τους, να συμπεριλάβουν καινούριες λέξεις και να κατανοήσουν την ύπαρξη διαφορετικών διαλέκτων ανά περιοχή της Ελλάδας.

Summary

Based on the theoretical approaches and the analysis of the various thematic fields of language teaching, a series of examples and ways of language application are proposed in the text below, focusing on the utilization of the songs, poems and texts of the Pontic language. However, it is important to emphasize that in a future teaching application, Pontian texts and variations of them will not be used, such as the classic Pontian tales in Modern Greek and the exploitation of musical wealth and poems by writers and musicians / lyricists. The main aim of the work is to understand that students through written and rational reason enrich their vocabulary, include new words and understand the existence of different dialects by region of Greece.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Γλωσσική ποικιλία

Γενικά

Η γλώσσα δεν αποτελεί ένα κοινό σύνολο αλλά κάτι διαφορετικό και πολυσύνθετο, το οποίο ανά πάσα ώρα και στιγμή αλλάζει, μετασχηματίζεται και προσαρμόζεται. Δεν χαρακτηρίζεται από ομοιογένεια και ομοιομορφία αλλά αντίθετα από πολυπλοκότητα και αρκετές διαφοροποιήσεις ανάλογα με τον τόπο, το χρόνο και τις καταστάσεις. Είναι πολύμορφη όπως ακριβώς και η γλωσσική κοινότητα που τη χρησιμοποιεί. Η ετερογένεια της γλώσσας είναι το στοιχείο που τη διαχωρίζει και ταυτόχρονα την καθιστά σημαντική και δεν την υποβαθμίζει. Οι διαφορετικές ομάδες ομιλητών χρησιμοποιούν και διαφορετικές διαλέκτους, καθώς επηρεάζονται από γεωγραφικές και κοινωνικές ποικιλίες και διαλέκτους. Έτσι, με τη διαφορετικότητα που διακατέχει ο κάθε τόπος, συνιστά μία γλωσσική ποικιλία η οποία είναι απαραίτητη για τη συνέχεια και συντέλεση της ελληνικής γλώσσας. Άλλωστε, η κοινότητα που την μιλάει είναι αυτή που είναι υπεύθυνη για την λειτουργία της γλώσσας και την πολυμορφία της. Η κοινότητα αυτή, καθώς και τα διάφορα μέλη της επικοινωνεί με βάση έναν κώδικα. Ανάλογα με τα χαρακτηριστικά που αναφέρθηκαν αλλάζει και ο τρόπος επικοινωνίας και μετάδοσης μηνυμάτων. Το σύνολο δηλαδή των φωνημάτων, μορφημάτων που αντιστοιχεί σε κάθε περιοχή ποικίλει. Έτσι, παρόλο που υπάρχει ο κοινός κώδικας επικοινωνίας ανάμεσα σε κατοίκους μίας περιοχής δεν είναι πάντα απαραίτητο ότι θα υπάρχει και απόλυτη ταύτιση μεταξύ τους. Αυτό συμβαίνει διότι σε όλα τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης, δηλαδή φωνολογία, μορφολογία, σύνταξη, λεξιλόγιο, υπάρχουν στοιχεία που διαφέρουν από ομιλητή σε ομιλητή.

Ιδίωμα και διάλεκτος

Ο όρος τοπικό ιδίωμα αφορά ποικιλίες που παρουσιάζουν μικρό αριθμό αποκλίσεων, οι οποίες τις περισσότερες φορές περιορίζονται στο επίπεδο της φωνητικής και του λεξιλογίου, ενώ ο όρος διάλεκτος χρησιμοποιείται για να δηλώσει μια γεωγραφική ποικιλία με μεγαλύτερο βαθμό διαφοροποίησης (λ.χ. η τσακωνική διάλεκτος) ή/και μια ομάδα τοπικών ιδιωμάτων (λ.χ. η καππαδοκική διάλεκτος περιελάμβανε μεταξύ άλλων τα ιδιώματα του Ουλαγάτς, των Φαράσων, της Σινασού κ.ά.). Ο βαθμός της διαφοροποίησης εξαρτάται από ποικίλους παράγοντες, όπως για παράδειγμα τη γεωγραφική απόσταση ή τη γεωφυσική απομόνωση του τόπου. Ως γνώμονας της γεωγραφικής διαφοροποίησης ("κέντρο" ή "σημείο μηδέν" μέσα στο σύνολο των γεωγραφικών ποικιλιών) εκλαμβάνεται συνήθως αυτό που καλείται κοινή διάλεκτος.

Αυτή ενδέχεται να χρησιμοποιείται, παράλληλα με τις τοπικές, στην επικοινωνία ομιλητών διαφορετικής γεωγραφικής προέλευσης και συνήθως συμπίπτει με την καθιερωμένη ή την επίσημη γλώσσα (Petyt 1980, 25-26)· (Hudson 1980, 32-33)

ΣΤΑΣΕΙΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΠΟΙΚΙΛΙΑ

Διεθνής εμπειρία

Η γλώσσα ορίζεται ως ιστορικό φορτίο πληροφοριών. Οι κοινωνίες χαρακτηρίζονται από ετερότητα, το ίδιο και η γλώσσα. Κατά τη Γαλλική και Βιομηχανική επανάσταση, η γλώσσα δέχεται μετατροπές, καθώς δημιουργείται η ανάγκη για δημιουργία μιας κοινής, τυποποιημένης, standard γλώσσας. Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα την εξασφάλιση της κοινωνικής κινητικότητας των εθνικών κρατών. Λόγω της μεγάλης βιομηχανικής παραγωγής έρχεται στο προσκήνιο η ανάγκη αντικατάστασης των προηγούμενων γλωσσών. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω απόσπασμα για τις γλώσσες που επικρατούσαν την περίοδο της Γαλλικής Επανάστασης: «Η άγνοια του εθνικού ιδιώματος είναι η κύρια αιτία που κρατά τόσα άτομα μακριά από την αλήθεια [...]. Για να ξεριζώσουμε όλες τις προκαταλήψεις, [...] να συσσωματώσουμε όλους τους πολίτες σε έναν εθνικό όγκο, [...] είναι αναγκαία η ταυτότητα της γλώσσας [...]. Η ενότητα του ιδιώματος είναι αναπόσπαστο κομμάτι της Επανάστασης» (Hagège 1999: 202).

Στο εσωτερικό του έθνους – κράτους επικρατεί η εθνική standard γλώσσα έναντι των ιδιωμάτων και των διαλέκτων, όπου πλέον θεωρούνται ακατάλληλος τρόπος έρευνας και εκπαίδευσης (Adger). Η γλώσσα όμως αναπτύσσεται, δε μένει στάσιμη. Οι διάφορες κοινωνικές και πολιτικές ομάδες φροντίζουν την πορεία που θα ακολουθήσει. Η συρρίκνωση και ο θάνατος των διαλέκτων ή των «ασθενών» γλωσσών δεν είναι ένα φυσικό, τυχαίο γεγονός (Baker 2001:97), αφού μια γλώσσα δεν έχει δική της αυτόνομη ζωή, ούτε υπάρχει ανεξάρτητα από εκείνους που τη χρησιμοποιούν (Haberland 1999:17).

Ελληνική περίπτωση

Η ελληνική γλώσσα χαρακτηρίζεται από δύο γλωσσικές σκοπιές, αυτή της εκάστοτε επικράτειας, δηλαδή γλώσσες με υποτιμητική διάθεση και πολιτική περιθωριοποίηση και αυτή της επαφής με ευρωπαϊκές γλώσσες ως δείγμα κύρους. Με τη δεύτερη σκοπιά, η Ελλάδα αποκτά την αίσθηση της Ευρωπαϊκής ταυτότητας, ενώ παράλληλα έρχεται στην επιφάνεια το γλωσσικό ζήτημα. Έτσι, έρχεται στο προσκήνιο η καθαρεύουσα, η οποία θεωρείται άκρως καθοριστική για την ανάπτυξη εθνικής ταυτότητας και ενός έθνους πολλά υποσχόμενου. Η καθαρεύουσα, βασισμένη στην αρχαία ελληνική γλώσσα και πολιτισμό, βρίσκεται στο απόγειο της, και ως εκ τούτου, η ομιλούμενη μητρική, δημοτική γλώσσα υπονομεύεται. Τα διάφορα

ιδιώματα και διάλεκτοι, καθώς και γλώσσες άλλων εθνών, όπως σλαβικές γλώσσες, τουρκικά, αλβανικά, θεωρούνται απειλητικές μορφές γλώσσας για τον ελληνισμό. Για την επίτευξη της ελληνικής ομοιογένειας η καθαρεύουσα καθίσταται ως μέγιστη και καταλληλότερη λύση. Η συμβολική της λειτουργία έχει ως μοναδικό στόχο την επιβεβαίωση της συνέχειας με την αρχαιότητα. Έτσι, η γλωσσική ή άλλη μορφή ετερότητας στα πλαίσια μιας υποτιθέμενης εθνικής ταυτότητας και γλωσσικής ομοιογένειας, φαίνεται να αποτελεί απειλή.

Η συνεχής ανάγκη για επιβεβαίωση της εθνικής ταυτότητας με έναν τεχνητό τρόπο επιφέρει τον αποκλεισμό των υπολοίπων επιλογών που υπήρχαν. Η γλώσσα επικρατείας επιφέρει τον αποκλεισμό στην εκπαίδευση. Υπό αυτή την έννοια, οποιαδήποτε γλωσσική μορφή, είτε διάλεκτος είτε η δημοτική, δε γίνονται δεκτές. Για την ανάγκη διαμόρφωσης του νεοελληνικού εθνικού κράτους, εξοστρακίζονται γείτονες γλώσσες και ο προφορικός λόγος. Σύμφωνα με τα παραπάνω, το συμπέρασμα που προκύπτει είναι πως η γλωσσική εκπαίδευση στην Ελλάδα καταδικάζει μέχρι και το 1976 τη μητρική γλώσσα των ελλήνων. Ως αποτέλεσμα αυτού, η εκπαίδευση δεν δύναται να αντιμετωπίσει την ετερογένεια, μιας και η μητρική γλώσσα του έλληνα πολίτη θεωρείται απειλητική για την ομοιογένεια.

Διδακτικές προσεγγίσεις της γλωσσικής ποικιλίας

Στα τέλη του 20^{ου} αιώνα αναπτύσσεται το κίνημα του γραμματισμού (literacy) και των πολυγραμματισμών (multiliteracies) με αποτέλεσμα τη δημιουργία παιδαγωγικής του γραμματισμού (literacy education). Με αυτό τον τρόπο έρχεται στο προσκήνιο το θέμα της γλωσσικής πολυμορφίας. Αυτό που πρέπει να εφαρμοστεί σε μια διδασκαλία, σύμφωνα με τον Σ. Χατζησαββίδη (2003), είναι να χρησιμοποιούνται κείμενα που να έχουν στενή σχέση με τη ζωή και τις εμπειρίες των μαθητών, να τους ενδιαφέρουν και να έχουν νόημα για αυτούς.

Βασική επιδίωξη των πολυγραμματισμών είναι η ανάδειξη της σημαντικότητας ύπαρξης γλωσσικής και πολιτισμικής πολυμορφίας, όπως επίσης και η εμπλοκή των εθνικών και υπερεθνικών γλωσσών, των διαλέκτων, των ιδιωμάτων και οι αντίστοιχοι τρόποι ομιλίας και γραφής αυτών. Τα γλωσσολογικά ζητήματα γίνονται όλο και πιο κρίσιμα, εξαιτίας του κύματος μεταναστών, της πολυπολιτισμικότητας, της παγκόσμιας οικονομίας και των τεχνολογιών των επικοινωνιών. Σημαντικό ρόλο και αναπόσπαστο κομμάτι για τη ζωή και εκπαίδευση των μαθητών είναι η διαχείριση της πολυμορφίας και της πολυγλωσσίας. Για το λόγο αυτό, το γλωσσικό πρότυπο περισεύει. Οι διάλεκτοι, η αλλαγή κωδικών και τα διαπολιτισμικά είδη λόγου συνιστούν δεξιότητες. Κατά συνέπεια, παύει να συμπεριλαμβάνεται η ταυτότητα ενός μεμονωμένου ατόμου και το γλωσσικό και πολιτισμικό πρότυπο μεταλλάσσεται σε πρότυπο ίσων ευκαιριών σε όλα τα αγαθά. Με βάση τα παραπάνω δεδομένα, η παλαιά αντίληψη αντικρούεται με τη νέα, καθώς η γλωσσική ποικιλία είναι

αναπόσπαστο κομμάτι της γλωσσικής διδασκαλίας. Σε αντίθεση με τις παλαιότερες απόψεις, όπου καταδείκνυαν με κάθε τρόπο τις γλωσσικές εμπειρίες του μαθητή.

Η παρούσα εργασία

Με την εργασία αυτή βασικοί στόχοι είναι η ανάλυση και αποσαφήνιση της Ποντιακής διαλέκτου και συγκεκριμένα τα πιο σημαντικά γλωσσικά φαινόμενα, τη φωνητική – φωνολογική και μορφολογική περιγραφή της, συντακτικές και λεξιλογικές επισημάνσεις, γλωσσάριο και γλωσσικό υλικό. Ακόμα, επιχειρείται μια διδακτική προσέγγιση του θέματος με εφαρμογή στα πλαίσια του νηπιαγωγείου και η διαλεκτική ευαισθητοποίηση των παιδιών.

1ο μέρος

Η ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΙΔΙΩΜΑΤΟΣ

Η νεοελληνική και τα ιδιώματα της

Ήδη από την αρχαιότητα παρατηρείται ότι η ελληνική γλώσσα χωρίζεται σε διαλέκτους. Κατά την αρχαία ελληνική γλώσσα, ο διαχωρισμός γίνεται σε τέσσερις ομάδες με βάση τη γεωγραφική περιοχή: Ιωνική, Αττική, Δωρική και Αιολική. Η δημιουργία σημερινών νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων τοποθετούνται μετά την Δ' Σταυροφορία και πριν την Άλωση. Κατ' επέκταση, την περίοδο της Τουρκοκρατίας, οι πιέσεις που δέχεται ο ελληνικός πληθυσμός διαφοροποιεί και επηρεάζει ακόμη περισσότερο τα ιδιώματα. Κατά τον 19^ο αιώνα, με την ίδρυση του ελληνικού κράτος, διαφοροποιούνται και πάλι τα ιδιώματα, ενώ παράλληλα μέσα στο εθνικό κλίμα που επικρατεί, έρχεται στο προσκήνιο η ανάγκη για τη νέα κοινή. Ως αποτέλεσμα αυτού είναι οι διάφοροι διάλεκτοι να επηρεαστούν και με τον καιρό να εξαφανίζονται.

Ταξινόμηση των νεοελληνικών διαλέκτων

Μια από τις πιο γνωστές ταξινομήσεις των νεοελληνικών διαλέκτων είναι αυτή που πρότεινε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα ο Γεώργιος Χατζιδάκις (Hatzidakis 1892:342):

- Με το κριτήριο της εξέλιξης των άτονων (μεσαιών και κλειστών) φωνηέντων χωρίζει τα νεοελληνικά ιδιώματα σε βόρεια, όπου τα μεσαία άτονα /o/ και /c/ τρέπονται σε /u/ και /i/, πχ. έφαγε > έφαγι, ο λόγος > ου λόγους, και τα κλειστά άτονα /i/ και /u/ κατά κανόνα αποβάλλονται, π.χ. μισό > μσό, ψηλός > ψλος, πουλί > πλι, βουνό > βνο, και σε νότια, όπου τα φωνήεντα μένουν ανέπαφα.
- Με το κριτήριο της διατήρησης ή της αποβολής του τελικού -ν των ονομάτων διακρίνει τα ιδιώματα σε ανατολικά, τα οποία διατηρούν το τελικό -ν, για παράδειγμα, παιδίν, τυρίν, ή και το προσθέτουν και εκεί όπου ετυμολογικά δε δικαιολογείται, για παράδειγμα, πράγμαν, στόμαν, και σε δυτικά, όπου το τελικό -ν αποβάλλεται, για παράδειγμα, παιδί, τυρί.

Ακόμα, για την ταξινόμηση των ελληνικών διαλέκτων προτείνονται τα εξής επιπλέον φωνητικά, μορφολογικά ή συντακτικά φαινόμενα, κατά τον Μανόλη Τριανταφυλλίδη (1981:66-67):

- Η άρρινη προφορά των μπ (b), ντ (d), γκ (g), αμπέλι-αβέλι, άντρας-άδρας, αγκαλιά-αγαλιά.

- Η αλλαγή του χ σε ᾱ ή σ μπροστά από ε, ι, για παράδειγμα, τρέχει > τρέᾱει.
- Η διατήρηση της συλλαβικής ή και της χρονικής αύξησης, π.χ. εδένετε-δένατε, ηλείφτηκε-αλείφτηκε.
- Η χρήση της αιτιατικής ενικού των προσωπικών αντωνυμιών ως έμμεσου αντικειμένου μετά από τα ρίματα δίνω, φέρνω, λέω, αρέσω κ.λπ., π.χ. σε φέρνω ένα δώρο, σε το είπα.
- Η επίταξη της άτονης προσωπικής αντωνυμίας, π.χ. παρακαλώ σε, φέρνει μου.

Η ΠΟΝΤΙΑΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ

Γενικά

Είναι γνωστό ότι η γλώσσα και η ιστορία ενός λαού αλληλοσυμπληρώνονται. Στην περίπτωση της Ποντιακής διαλέκτου, η διαμόρφωσή της επηρεάστηκε από τους εξής παράγοντες: τους πρώτους Έλληνες αποίκους από την Ιωνία, τις επαφές τους με αλλόγλωσσους λαούς που βρίσκονταν στην περιοχή, τις επιδράσεις από την Αλεξανδρινή και Ρωμαϊκή διοίκηση, τη βενετσιάνικη, τη γεωργιανή, τον βυζαντινό τρόπο ζωής, τη λεκτική, γραμματική, συντακτική επίδραση της τουρκικής εξαιτίας της τουρκοκρατίας και τέλος ο δανεισμός από γλώσσες που ήρθε σε επαφή η Ποντιακή διάλεκτος, όπως για παράδειγμα του Καυκάσου και της Ρωσίας.

Αξίζει να αναφερθεί ο γεωγραφικός χώρος του Πόντου, ο οποίος στις αρχές της δεύτερης δεκαετίας του 20^{ου} αιώνα ήταν 71.500 τετραγ. Χιλιόμετρα και αποτελούνταν από 2.048.250 κατοίκους. Από τους παραπάνω οι 697.000 ήταν Έλληνες Ορθόδοξοι. Μετά την κατάληψη της Τραπεζούντας το 1461 έως την Μικρασιατική Καταστροφή το 1922, η ποντιακή γλώσσα λόγω της γλωσσικής απομόνωσης των Ποντίων από την Ελλάδα, παρέμεινε αναλλοίωτη, καθώς διατηρήθηκαν χιλιάδες λέξεις της αρχαίας ελληνικής. Αντίθετα, οι επιρροές της Τουρκικής άγγιξαν περίπου το 15%. Επιπροσθέτως, για την ορθότερη καταγραφή της ποντιακής διαλέκτου προέκυψαν δύο έργα, α) η «Γραμματική της Ποντιακής Διαλέκτου» του Άνθιμου Α. Παπαδόπουλου (1878-1962), το 1955 και β) η «Γραμματική της ελληνικής διαλέκτου του Πόντου» του Δημοσθένη Η. Οικονομίδη σε έκδοση της Ακαδημίας Αθηνών το 1958. Από τα παραπάνω διαμορφώθηκαν στην περιοχή του διεκδικούμενου Πόντου το 1918, τα εξής ιδιώματα:

- Της μεσημβρινής Ελληνικής, στην οποία ανήκουν τα ιδιώματα Αμισού, Ινεπόλεως, Κερασούντας, Νικοπόλεως, Οινόης, Σινώπης και Τριπόλεως.
- Της ημιβορείου Ελληνικής, στην οποία ανήκουν τα ιδιώματα Κοτιώρων, Όφεως, Σάντας, Σεμέν, Σουρμένων, Τραπεζούντας και Χαλδίας.

Οι διαφορές των παραπάνω ιδιωμάτων είναι ελάχιστες από την κοινή ποντιακή διάλεκτο.

Ένας ακόμη διαχωρισμός της ποντιακής διαλέκτου πραγματοποιήθηκε από τον Μανόλη Τριανταφυλλίδη (1883-1959), ο οποίος αναφέρεται σε τρεις ομάδες. Στην πρώτη ομάδα κατατάσσει τα δυτικά ή νιώτικα (Οινόη, Άνω Αμισό, Σινώπη και Ινέπολη). Στην δεύτερη κατατάσσει τα ανατολικά ή τραπεζουντικά (Τραπεζούντα, Κερασούντα, Τρίπολη, Ματσούκα, Όφη, Ριζούντα, Σούρμαινα και Λιβερά). Στην τελευταία ομάδα κατατάσσει τα νοτιανατολικά ή χαλδιώτικα (Αργυρούπολη, Νικόπολη, Σάντα, Κρώμνη).

Βασικά χαρακτηριστικά της ποντιακής διαλέκτου, όπως υποστηρίζει ο Άνθιμος Παπαδόπουλος στην εισαγωγή της γραμματικής του, είναι οι διαφορές που παρατηρεί κανείς ανά τις περιοχές. Στο «Ιστορικό Λεξικό Ποντιακής Διαλέκτου» κατατάσσει τα ιδιώματα της διαλέκτου σε δύο ομάδες, χρησιμοποιώντας ως κριτήριο την αποβολή των άτονων ι (η, οι, ει, υ) και ου και την τροπή των άτονων ε (αι) και ο (ω) σε ι (η, οι, ει, υ) και ου.

Σύμφωνα με το Εγχειρίδιο διδασκαλίας της Ποντιακής διαλέκτου για ενήλικες (Αθήνα 2013)

Ιστορικά και Γεωγραφικά

Σήμερα

Σύμφωνα με τις έρευνες του Σ. Χατζησαββίδη κατά τις χρονολογίες 1982-1985 και 1992-1993, προκύπτουν τρεις κυρίαρχες μορφές της ποντιακής διαλέκτου, οι οποίες σχετίζονται κυρίως με τον τόπο καταγωγής των ομιλητών. Αυτές είναι οι εξής:

Μορφή I: Σ' αυτήν ανήκουν τα ιδιώματα των Ποντίων που κατάγονται από τις περιοχές της Τραπεζούντας, Ματσούκας, Γαλιένας, Σουρμένων, Κερασούντος, Όφως και από μερικές άλλες παραθαλάσσιες περιοχές του Πόντου. Κύρια χαρακτηριστικά της είναι ο μικρός δανεισμός από την τουρκική γλώσσα και τις διαλέκτους της στη φωνητική και το λεξιλόγιο συγκριτικά με τις άλλες μορφές της ποντιακής, η εμφάνιση των διφθόγγων [ία] και [ίο] εκεί όπου στις άλλες μορφές εμφανίζονται οι φθόγγοι [ä] (=προφορά του φθόγγου μεταξύ των φθόγγων α και ε) [ö] (προφορά του φθόγγου μεταξύ των φθόγγων ο και ε) και η σπανιότατη χρήση των κλειστών άηχων δασέων φθόγγων (προφορά που πλησιάζει την προφορά των φθόγγων φ, θ, χ της νέας ελληνικής χωρίς να ταυτίζεται με αυτούς). Ιδιαιτερότητες παρουσιάζει το ιδίωμα όσων προέρχονται από τον Όφη.

Μορφή II: Σ' αυτήν ανήκουν τα ιδιώματα των Ποντίων που κατάγονται από τις περιοχές της Σαμψούντας, Σάντας, Κρώμνης, Αργυρούπολης και των περιχώρων της, Νικόπολης και των αποικιών των μεταλλωρύχων (Ακντάγ-Μαντέν, Γκιουμούς-Μαντέν) και από άλλες περιοχές της ενδοχώρας του Πόντου. Χαρακτηριστικά αυτής της μορφής είναι ο μεγαλύτερος σε σχέση με την προηγούμενη μορφή δανεισμός από την τουρκική γλώσσα και τις διαλέκτους της, η εμφάνιση των φθόγγων [ä] και [ö]

αντί των διφθόγγων [ία] και [ίο] και η σε μεγάλο βαθμό εμφάνιση των δασέων άηχων κλειστών φθόγγων.

Μορφή III: Περιλαμβάνονται σ' αυτήν τα γλωσσικά ιδιώματα των Ποντίων ομιλητών που κατάγονται από την περιοχή του ρωσικού Καυκάσου (Καρς, Βατούμ κ.ά), οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στον ελλαδικό χώρο όχι μόνο κατά την περίοδο 1922-1930 αλλά και αργότερα. Κύρια χαρακτηριστικά αυτής της μορφής είναι η συχνότατη εμφάνιση των δασέων άηχων κλειστών φθόγγων και ο σχετικά μεγάλος λεξιλογικός δανεισμός από την τουρκική γλώσσα και τις διαλέκτους της. Εμφανίζονται και σ' αυτή τη μορφή οι φθόγγοι [ä] και [ö] και οι κλειστοί δασείς φθόγγοι.

Ιστορική αναδρομή

Σύμφωνα με τις ιστορικές πληροφορίες, η ιστορία του Ποντιακού ελληνισμού ξεκινάει από τον 8^ο αιώνα π.Χ. με την κατάκτηση της Σινώπης στην παραλία της αρχαίας Παφλαγονίας από τους Ίωνες της Μίλητου. Οι άποικοι ίδρυσαν νέες αποικίες όπως αυτές των Κοτυώρων, της Τραπεζούντας, της Κερασούντας, ενώ παράλληλα η Μίλητος δημιουργεί αποικία, την Αμισό. Η Ελλάδα, σύμφωνα με τον Πausανία, συμμετέχει στον αποικισμό της Τραπεζούντας στα μέσα του 4^{ου} αιώνα, οπότε το όνομα αλλάζει από Οιζηνίς σε Τραπεζούς. Αντίστοιχα, η Αμισός κράτησε το όνομά της μέχρι τον 6^ο αιώνα π.Χ, μέχρι τον ερχομό των Αθηναίων όπου το όνομα μετατρέπεται σε Πειραιά. Η αλλαγή του ονόματος δεν κράτησε πολύ, λόγω του Πελοποννησιακού πολέμου. Αναφορικά, κάποιες Αθηναϊκές αποικίες ήταν η πόλη Αθήνα στη χώρα των Κόχλων, η Τρίπολη κτίσμα της Μεσσηνιακής Τρίπολης και η Οινόη, κτίσμα των Οινοέων της Αττικής. Κατά την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου ο ελληνισμός επεκτείνεται καταστρέφοντας ή εξελληνίζοντας ξένα έθνη, όπως Δρίλες, Μοσσυνοίκους, Τιβαρηγούς, Χάλυβες. Κατά τη Ρωμαϊκή εποχή ιδρύονται νέες πόλεις στα παράλια και στο εσωτερικό. Αυτές είναι η Αμάσεια, Άμαστρη, η Νικόπολη, η Φαρνακία, η Νεοκαισάρεια, τα Κόμανα, τα Κάβειρα. Ο Πόντος έως την εποχή της βυζαντινής αυτοκρατορίας δεν είχε ένα ενιαίο πολιτικό σύστημα με ένα διοικητικό κέντρο. Έτσι, λειτουργούσε κατά το αρχαίο ελληνικό πρότυπο Πόλης – Κράτους με δημοκρατική διοίκηση. Αργότερα, ο Μέγας Κωνσταντίνος καταλύει το σύστημα αυτό και καθιστά απλή κυριαρχία του Κράτους με πρωτεύουσα τη Νεοκαισάρεια και αργότερα επί Ιουστινιανού την Τραπεζούντα. Κατά τη διαίρεση του Βυζαντινού κράτους σε θέματα, ο Πόντος αριθμούσε τρία, το θέμα Χαλδίας με έδρα την Τραπεζούντα, το θέμα Κολωνίας με έδρα τη Νικόπολη και το Αρμενικό θέμα με πόλεις την Αμάσεια, Αμισό, Νεοκαισάρεια, Σινώπη. Το 1204 ο Πόντος αποτελεί ξεχωριστό κράτος υπό τον Αλέξιο Κομνηνό. Διατηρήθηκε για πάνω από δυόμιση αιώνες μέχρι τις 15 Αυγούστου του 1461 όπου καταλήφθηκε από τον Μωάμεθ β'. Οι λόγιοι της Κωνσταντινούπολης βρήκαν καταφύγιο στην Τραπεζούντα. Η δημοτική ποίηση καλλιεργείται πολύ πριν τον 12^ο αιώνα στον Πόντο, στον οποίο

τοποθετούνται τα πρώτα δείγματα του έπους του Διγενή Ακρίτα και τα άσματα του ακριτικού κύκλου. Με την επικράτηση των Τούρκων ο Χριστιανικός πληθυσμός του Πόντου ελαττώνεται λόγω μετανάστευσης σε νησιά του Αιγαίου και της νότιας Ρωσίας, ενώ με τη διαταγή του Μωάμεθ β γίνεται μετεγκατάσταση πολλών Τραπεζούντιων στη Κωνσταντινούπολη. Κατά την περίοδο αυτή επιβάλλεται στους κατοίκους εξισλαμισμός, ο οποίος ανάγκασε τους Χριστιανούς να αλλάξουν τη θρησκεία τους. Είναι σημαντικό να τονιστεί πως πολλοί κάτοικοι του Πόντου κράτησαν κρυφά τη θρησκεία τους. Υπό τον Χάτι Χουμαγιούν το 1856, γίνεται προσπάθεια εξάλειψης του ελληνισμού του Πόντου, χρησιμοποιώντας την φανέρωση των κρυφών Χριστιανών. Τον 17^ο και 18^ο αιώνα η Χαλδία είναι η πιο πλούσια επαρχία, με πρωτεύουσα την Αργυρούπολη, η οποία είχε πάνω από 30.000 κατοίκους. Το 1878 η Ρωσία απέσπασε από την Τουρκία τη περιφέρεια του Καρς. Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα μετά την έκδοση του Χάτι Χουμαγιούν, οι Έλληνες επανέρχονται οικονομικά. Η Τραπεζούντα γίνεται και πάλι το κέντρο του διαμετακομιστικού εμπορίου. Προοδεύει αντίστοιχα η Αμισός, η Κερασούντα, τα Κοτύωρα, η Καπαδοκία. Εκείνη η εποχή είναι η εποχή της εκπαιδευτικής αναγέννησης του Πόντου. Υπήρχε ήδη από τον 17^ο αιώνα εκπαιδευτικό κέντρο, το φροντιστήριο της Αργυρούπολης, στο οποίο η πρόοδος των Ελλήνων σε συνδυασμό με την αύξηση του πληθυσμού ήταν μεγάλη. Το 1908 καταβάλλει την εξουσία το κόμμα των Νεότουρκων, που βασικό του μέλημα ήταν η εξόντωση των αλλόθρησκων. Κατά το 1914, μετά τον Βαλκανικό πόλεμο, κηρύσσεται διωγμός των ελλήνων από την Τουρκία. Κατά τον 1^ο Παγκόσμιο πόλεμο γίνεται εκτοπισμός, σφαγές, βιαιότητες, εξοντωτικές πορείες στην ενδοχώρα, εργασίες σε τάγματα εργασίας (αμελέ ταμπουρού), εξορίες. Ως αποτέλεσμα της πρακτικής αυτής εξαφανίζεται ο μισός ελληνικός πληθυσμός. Από το 1914 έως το 1923 υπολογίζονται σε 450.000 οι έλληνες του Πόντου που εξοντώθηκαν. Τέλος, με τη Συνθήκη της Λωζάνης ο γεωργικός πληθυσμός εγκαταστάθηκε στις βόρειες επαρχίες της Ελλάδας, ενώ ο αστικός πληθυσμός στις πόλεις, όπως Αθήνα, Πειραιά, Θεσσαλονίκη, Καβάλα, Δράμα. Με την εγκατάσταση στην Ελλάδα ολοκληρώνεται η ιστορία του ελληνικού Πόντου που διήρκησε 2.700 χρόνια.

Μεθοδολογικά

Για την αξιοποίηση της διαλέκτου χρησιμοποιήθηκε πρωτότυπο υλικό που περιλαμβάνει διάφορα κειμενικά είδη, όπως ποιήματα, τραγούδια, δίστιχα, παροιμίες, αινίγματα, αλλά και η απόδοση τους στη ν.ε. Η ποντιακή διάλεκτος παρ' όλο που υπέστη αρκετές πιέσεις και επιθέσεις κυρίως λόγω της τουρκοκρατίας, δεν έπαψε να συνεχίζει ακάθεκτη ανά τα χρόνια. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα σήμερα να μας δίνει έναν μεγάλο γλωσσικό πλούτο, αξιοποιήσιμο από οποιονδήποτε θέλει να αποκτήσει μεταγλωσσικές ικανότητες. Σε σχέση με τη φωνητική απόδοση, χρησιμοποιήθηκαν ειδικά σύμβολα για τον τονισμό και την προφορά φωνηέντων και συμφώνων, καθώς και ελληνικό και λατινικό αλφάβητο.

Χρησιμότητα μελέτης της διαλέκτου

Οι διάλεκτοι είναι πηγή πλούτου για την εκφραστικότητα και τη συνέχεια ενός πολιτισμού. Η ομοιογένεια που επιδίωξαν πολλοί κατά το πέρασμα των χρόνων επέφερε μόνο προβληματισμούς και αδιέξοδα. Η ανάγκη για τη δημιουργία μιας κοινής γλώσσας και την απαλοιφή της διαλέκτου λειτουργεί κατασταλτικά στην εξέλιξη των κοινωνιών. Είναι αξιοσημείωτη η προσφορά και η μελέτη της Ποντιακής διαλέκτου, διότι αποσκοπεί στην διεύρυνση του ορίζοντα του μαθητή ή οποιουδήποτε ενδιαφερόμενου, καθώς προσφέρει πλήθος διαφορετικών κειμένων και μεγάλο αριθμό πληροφοριών.

Η σχέση της Ποντιακής με την αρχαία ελληνική

Από τα κείμενα που σώζονται γίνονται σαφείς διαπιστώσεις για τα χαρακτηριστικά της ποντιακής διαλέκτου και επομένως για τη σχέση της με την αρχαία ελληνική. Ο λόγος που διατηρήθηκαν στην ποντιακή διάλεκτο αρκετά αρχαϊκά στοιχεία ήταν κυρίως η γεωγραφική και γλωσσική απομόνωσή της. Ορισμένα από αυτά τα στοιχεία που δείχνουν τη σχέση της με την αρχαία ελληνική είναι τα εξής:

I. Φωνητικά

α) Διατηρείται η προφορά του η σε μακρό ε, όπως ήταν και στην ιωνική διάλεκτο, π.χ. νύφε (=νύφη), πεγάδιν (=πηγάδι), εγάπεσα (=αγάπησα), έτον (=ήταν), χωρέτες (=χωριάτης). β) Διατηρείται η αρχαία προφορά του ω σε ο, ενώ στην κοινή νέα ελληνική μετατράπηκε σε ου, π.χ. ζωμίν (=ζουμί), ρωθώνι (=ρουθούνι).

II. Μορφολογικά

α) Αντί για το νεοελληνικό αρνητικό μόριο δεν χρησιμοποιείται το κι, που προέρχεται από το αρχαιοελληνικό ουκί (ουχί), π.χ. κι ελέψ ατό; (=δεν το βλέπεις αυτό;), ου πορώ (=δεν μπορώ). β) Διατηρείται στην ονομαστική των ουδετέρων ονομάτων η αρχαία ελληνική κατάληξη -ιον, π.χ. παιδίον (=παιδί), χωρίον (=χωριό). γ) Διατηρείται η αρχαιοελληνική κατάληξη της προστακτικής του αορίστου σε -ον, π.χ. άψον (του ρ. άπτω<ανάπτω) = άναψε, ποίσον (του ρ. ποιώ) = φτιάξε. δ) Διατηρείται ο αρχαιοελληνικός σχηματισμός των ρημάτων στην παθητική φωνή σε -ούμαι, π.χ. στεφανώνω-στεφανούμαι (=στεφανώνομαι), φανερώνω-φανερούμαι (=φανερώνομαι), ανακατώνω-ανακατούμαι (ανακατώνομαι). ε) Διατηρείται σε σπάνιες περιπτώσεις το απαρέμφατο, π.χ. εποθανείναι (=να πεθαίνει), μαθείναι (=να μαθαίνει) στ) Διατηρείται η ασυνίζητη χρήση των ονομάτων σε πολλά ουσιαστικά, όπως δηλαδή ήταν και στην αρχαία ελληνική, π.χ. τα παιδιά (=τα παιδιά), τα χωρία (=τα χωριά), η λαλία (=η ομιλία). Η ασυνίζητη χρήση διατηρείται και στο ιδίωμα της Ματσούκας

και στην περίπτωση που έχουμε ακολουθία άτονου ι και φωνήεντος, π.χ. χωράφια (= χωράφια), χρόνια (=χρόνια).

III. Λεξιλόγιο

Διατηρούνται πολλές λέξεις της αρχαίας ελληνικής. Μερικές από αυτές τις λέξεις που χάθηκαν στο μεταξύ στη νέα ελληνική είναι οι εξής: σπογγίζω (=σκουπίζω), φέγγος (=το φως του φεγγαριού), άρκος (=αρκούδα), κιντέα [αρχ. ελ. κνίδη] (=τσουκνίδα), άναλος (=ανάλατος), αούτος (=αυτός), ημσός [αρχ. ελ. ήμισυς] (=μισός), όθεν (=όπου), τ' εμόν (=δικό μου)

Θα πρέπει να τονιστεί ότι η ποντιακή διάλεκτος, όπως και οι περισσότερες νεοελληνικές διάλεκτοι, διαμορφώθηκαν μετά την ελληνιστική εποχή (3ος -1ος αι. π.Χ.). Με την έννοια αυτή διατηρούν στοιχεία της αρχαίας ελληνικής που έμειναν ζωντανά έως εκείνη την εποχή.

Η σχέση της Ποντιακής με τη νέα ελληνική

Φωνητική - Φωνολογία

1. Οι φθόγγοι

Στην ποντιακή χρησιμοποιούνται όλοι οι φθόγγοι που χρησιμοποιούνται και στην κοινή νέα ελληνική. Εκτός από αυτούς, υπάρχουν και τρεις φθόγγοι που δεν ακούγονται στην κοινή νέα ελληνική. Αυτοί είναι οι εξής: δυο φωνηεντικοί φθόγγοι που παριστάνονται στη γραφή και δ και φ, για παράδειγμα, χωράφα (ν.ε. χωράφια) και ήλον (ν.ε. ήλιος) και προφέρονται ο πρώτος μεταξύ α και ε και ο δεύτερος μεταξύ ο και ι. Υπάρχει ακόμα, ένας συμφωνικός φθόγγος που προφέρεται με παχιά συριστική προφορά και παριστάνεται στη γραφή με το σύμβολο χ̣, π.χ. χ̣ερ (ν.ε. χέρι).

2. Πάθη φωνηέντων

- Το οριστικό άρθρο της ποντιακής χάνεται πριν από ουσιαστικά που αρχίζουν από φωνήεν, ενώ στην κοινή νεοελληνική διατηρείται, για παράδειγμα, ουρανόν, ενώ στη ν.ε. ο ουρανός.

- Το τελικό ι (η, οι) σε ορισμένα ουσιαστικά της ποντιακής χάνεται, ενώ δεν χάνεται στην κοινή νέα ελληνική, π.χ. το χωράφ, ενώ στα ν.ε. το χωράφι.

- Η ακολουθία φωνηέντων έα, έο, ίο, της ποντιακής σε ορισμένες περιπτώσεις παραμένει, ενώ στην κοινή νέα ελληνική παθαίνει συνίζηση, π.χ. βασιλέας, ενώ στη ν.ε. βασιλιάς.

- Οι ακολουθίες φωνηέντων εα, ία, εο και ίο που υφίστανται στην κοινή νέα ελληνική στην ποντιακή μετατρέπονται σε έναν φθόγγο, π.χ. δάβολον, ενώ στη ν.ε. διάβολος.

- Το τελικό άτονο φωνήεν –ω αποβάλλεται από τα επιρρήματα, ενώ στην κοινή νέα ελληνική διατηρείται, π.χ. εξ, ενώ στη ν.ε. έξω.

3. Πάθη συμφώνων

- Οι φθόγγοι μπ, ντ, γκ (γγ) της κοινής νέας ελληνικής προφέρονται στην αρχή των λέξεων της ποντιακής ως π, τ, κ, π.χ. πακάλτς, ενώ στη νέα ελληνική μπακάλης.

4. Τόνος

- Στην κλητική των κύριων ονομάτων ο τόνος ανεβαίνει κατά μία ή και δύο συλλαβές σε σχέση με τον τονισμό των κύριων ονομάτων της κοινής νέας ελληνικής, π.χ. Κώνσταντινε, ενώ στη νέα ελληνική Κωνσταντίνε.

- Σε ρηματικούς τύπους και στα θηλυκά προπαροξύτονα επίθετα ο τόνος μπαίνει πέρα από την προπαραλήγουσα, ενώ στη κοινή νέα ελληνική ο τόνος φτάνει έως την προπαραλήγουσα, π.χ. έφαγαμε, ενώ στη ν.ε. φάγαμε.

- Όταν υπάρχει το ερωτηματικό ντο, ο τόνος ανεβαίνει κατά μία συλλαβή στο ρήμα, ενώ στην κοινή νέα ελληνική παραμένει στην ίδια συλλαβή με αυτήν που είχε πριν από την ερώτηση, π.χ. ντο έποικες (ο τύπος κανονικά είναι εποίκες), ενώ στη ν.ε. τι έκανες.

5. Γράμματα

- Στην ποντιακή χρησιμοποιούνται όλα τα γράμματα του αλφάβητου που χρησιμοποιείται για την κοινή νέα ελληνική.

- Λόγω της διαφορετικής προφοράς ορισμένων φθόγγων της ποντιακής υπάρχουν και ορισμένα διαφορετικά γράμματα. Αυτά είναι τα εξής: δ, π.χ. παρχάρδ (=λιβάδια), φ, π.χ. σπέλφν (=σπήλαιο), ξ, π.χ. ξον (=χιόνι), ψ, π.χ. ψη (=ψυχή).

Μορφολογία

1. Άρθρο οριστικό

- Η γενική του θηλυκού σχηματίζεται σε τη, ενώ στην κοινή νέα ελληνική σχηματίζεται σε της, π.χ. τη Παναγιώτας το παιδί, ενώ στη ν.ε. της Παναγιώτας το παιδί.
- Τα θηλυκά ουσιαστικά της ποντιακής που δηλώνουν άψυχα πράγματα ή έμψυχα μη λογικά στον πληθυντικό αριθμό παίρνουν το ουδέτερο άρθρο, ενώ στην κοινή νέα ελληνική το άρθρο των θηλυκών ονομάτων, π.χ. η εικόνα – τα εικόνες, ενώ στη ν.ε. η εικόνα – οι εικόνες.

2. Άρθρο εμπρόθετο

- Στη γενική και αιτιατική όλων των γενών της ποντιακής σχηματίζεται με σ+... δηλ. σου, ση, σον, σοι, σα, ενώ στην κοινή νέα ελληνική είναι στου, στις, στον, στους κτλ., επήγε σο χωράφ, ενώ στη ν.ε. πήγε στο χωράφι.

Η κλίση του άρθρου

Ενικός Αριθμός

	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ονομ.	ό	ή	το(τ')
Γεν.	τοῦ(τῖ, τ')	τῆς(τῆ)	τοῦ(τῖ)
Αιτιατ.	τόν (τόμ)	τήν(τήμ)	το(τ')
Κλητ.	ἔ(ἔϊ – νέ)	ἔ(ἔϊ – νέ)	ε(ἔϊ – νέ)

Πληθυντικός αριθμός

	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ονομ.	οί	οί	τά(τ')
Γεν.	τοῦ(τῖ)	τοῦ(τῖ), τῶν	τῶν(τῶ)
Αιτιατ.	τούς (τοί, τσοί)	τοί(τσοί)	τά
Κλητ.	ἔ(ἔϊ – νέ)	ἔ(ἔϊ – νέ)	ἔ(ἔϊ – νέ)

3. Ουσιαστικό

- Τα ουσιαστικά σε –ος της ποντιακής όταν είναι έναρθρα λήγουν σε –ον, ενώ όταν είναι άναρθρα σε –ος, π.χ. ο γαμπρόν αλλά γαμπρός, ενώ στη ν.ε. πάντα γαμπρός.

- Τα αρσενικά ουσιαστικά σε –ος της ποντιακής σχηματίζουν τη γενική του ενικού σε –ος, ενώ στην κοινή ν.ε. σε –ου, π.χ. ο άρκον, γεν. του άρκονος (=αρκούδα), ενώ στη ν.ε. ο τοίχος – του τοίχου.

- Η ονομαστική πληθυντικού των αρσενικών της ποντιακής παίρνει κατάληξη –αντ, ενώ στη ν.ε. παίρνει κατάληξη σε –οι, π.χ. ὄκύλος - ὄκυλάντ (=σκύλος – σκύλοι), ενώ στη ν.ε. οι σκύλοι.

Παραδείγματα κλίσης

Αρσενικά πρωτόκλιτα

Ενικός αριθμός

Πληθυντικός αριθμός

Ονομ. ὁ βασιλέας

οἱ βασιλάδες, βασιλάδοντες

Γεν. τοῦ (τι) βασιλέα

του (τῆ) βασιλαδίων, βασιλαδοντίων

Αιτιατ. τον (τομ) βασιλέαν

τούς (τοί, τσοί) βασιλάδες, βασιλάδας-λάδοντας

Κλητ. ἔ βασιλέα

ἔ βασιλάδες, βασιλάδοντες

Ονόματα σε –ής οξύτονα, -ης παροξύτονα και –ης προπαροξύτονα

Ονομ. ὁ δουλευτής

οἱ δουλευτήδες

Γεν. τοῦ (τί) δουλευτή

τοῦ (τῆ) δουλευτηδίων-αδίων

Αιτιατ. τόν (τόμ) δουλευτήν

τούς (τοί, τσοί) δουλευτήδες-ἄδες

Κλητ. ἔ δουλευτή

ἔ δουλευτήδες-ἄδες

Ὅμοια κλίνονται και τα:πραματευτής, καθής, μαθετής, διαρμενευτής, ληστής.

Ονομ. ὁ δεσπότης (δεσπότης)

οἱ δεσπότη –ἄδες

Γεν. τοῦ (τί) δεσπότη

τοῦ (τῆ) δεσποταδίων

Αιτιατ. τόν (τόμ) δεσπότη

τούς (τοί, τσοί) δεσποτάδες

Κλητ. ἔ δέσποτα

ἔ δεσποτάδες

Ονόματα σε –ές, -ες (-τες) παροξύτονα

Ονομ. ὁ καφενές

οἱ καφενέδες

Γεν. τοῦ (τί) καφενέ

τῶν (τοῦ, τῆ) δκαφενεδίων

Αιτιατ. τόν (τόμ) καφενέ

τούς (τοί, τσοί) καφενέδες

Κλητ. ἔ καφενέ

ἔ καφενέδες

Θηλυκά πρωτόκλιτα ονόματα

Ονομ. ἡ σειρά

τά σειράδες –ας, σειράς

Γεν. τῆς (τση) σειράς

τοῦ (τῆ) σειραδίων

Αιτιατ. τήν σειράν

τά σειράδες –ας

Κλητ. ἔ σειρά

ἔ σειράδες

Κύρια ονόματα σε -ᾶ συνηρημένα

Όνομ. ἡ Ἀθηνᾶ
Γεν. τ' (τσ') Ἀθηνᾶς
Αιτιατ. τὴν Ἀθηνᾶν
Κλητ. ἔ Ἀθηνᾶ

Όνόματα σε –η οξύτονα, παροξύτονα και προπαροξύτονα

Όνομ. ἡ ἀδελφή	οἱ ἀδελφάδες
Γεν. τ' (τσ') ἀδελφῆς	τ' ἀδελφάδιων
Αιτιατ. τὴν ἀδελφὴν	τ' (τσ') ἀδελφάδες-άδας
Κλητ. ἔ ἀδελφή	ἔ ἀδελφάδες

Θηλυκά πρωτόκλιτα σε –έ και –ε παροξύτονα

Όνομ. ἡ νύφε	οἱ νυφάδες-άδοι-νυφάδια
Γεν. τῆ (τση) νύφες	τοῦ (τῆ) νυφάδων, νυφάδιων
Αιτιατ. τὴ νύφην	τοί (τσοί) νυφάδες-άδας-άδια
Κλητ. ἔ (νέ) νύφε	ἔ (νέ) νυφάδες, νυφάδια

Κλίση αρσενικών σε –ος οξύτονα, παροξύτονα, προπαροξύτονα

Ενικός αριθμός	Πληθυντικός αριθμός
Όνομ. ὁ μουχτερόν	οἱ μουχτεροί
Γεν. τοῦ (τῆ) μουχτεροῦ	τῶν (τοῦ, τῆ) μουχτερίων
Αιτιατ. τόν μουχτερόν	τούς (τοί, τσοί) μουχτερούς
Κλητ. ἔ μουχτερέ	ἔ μουχτεροί

Όμοια κλίνονται τα: ὁ ὁδός (=σειρά, αντικατάσταση), ὁ θυμός, ὁ ἰατρός, ὁ ἐρχομός, ὁ βαρκισμός, ὁ πετεινός, ὁ λαγός, ὁ οὐρανός, ὁ σεισμός.

Ενικός αριθμός	Πληθυντικός αριθμός
Όνομ. ὁ λύκον	οἱ λύκοι
Γεν. τοῦ (τῆ) λύκονος	τῶν (τοῦ, τῆ) λυκίων και λυκουδίων
Αιτιατ. τόν λύκον	τους (τοί, τσοί) λύκους -λύκς -λυκούδια
Κλητ. ἔ λύκε	ἔ λύκ (οι)

Όνόματα σε –ις

Ενικός αριθμός	Πληθυντικός αριθμός
Όνομ. ὁ κύρις	οἱ κυροῦδες
Γεν. τοῦ (τῆ) κύρι-κύρ-κυρού	τοῦ (τῆ) κυρουδίων
Αιτιατ. τόν κύριν-κύρν-κύρ	τοί (τσοί) κυροῦδες-οῦδας

Όμοια κλίνονται τα: πορτάρης, χαμελετάρης (=μυλωνάς), γλωσσάρης, γουλάρης (=λαίμαργος), καινούρτζ, χορτοθέρις (=Ιούλιος).

Τριτόκλιτα ονόματα και ιδιόκλιτα

α) Αρσενικά σε –ων (χομολέων), β) θηλυκά σε –ου και γ) ουδέτερα σε –ος, –μαν, και ελάχιστα –ας.

4. Επίθετα

- Τα επίθετα της ποντιακής που έχουν στο αρσενικό κατάληξη σε –ος σχηματίζονται στο θηλυκό με κατάληξη –ος και σπανιότερα σε –εσσα, ενώ στη ν.ε. η κατάληξη είναι –η, π.χ. ο έμορφος, θηλ. η έμορφος (έμορφεσσα), ενώ στη ν.ε. ο όμορφος, θηλ. η όμορφη.

Αρσενικά επίθετα σε –ης

Ονομ. ο εὐγενής	οἱ εὐγενῆδες-ενεῖς
Γεν. τοῦ (τῆ) εὐγενῆ	τῶν (τοῖ, τσοῖ) εὐγενῶν
Αιτιατ. τόν εὐγενήν	τ' (τσ') εὐγενῆδες-ενεῖς

Στο θηλυκό λαμβάνεται ο ίδιος τύπος του αρσενικού.

Αριθμητικά

Απόλυτα: Αρσενικό και θηλυκό: εἷνας και ἕνας, ἕναν και ἕνα. Το ουδέτερο ἕν διατηρείται στην επιρρηματική φράση: *τενταλλαπάν'*.

Τακτικά: *πρῶτος- πρώτισσα- πρῶτον*.

Πολλαπλασιαστικά: *μόνος-μόνη και μονέσσα-μόνον*.

Διανεμητικά: *ἀπό εἷς, ἀπό ἕναν, ἀπό δύο, ἀπό τρεῖς, ἀπό τρία*.

Αριθμητικά ουσιαστικά: *σε –άδα, –άρα, –αρ, –άρη*.

Αριθμητικά επιρρήματα: *μονά, διπλά, τρίδιπλα κτλ*.

5. Ρήματα

- Τα ρήματα της ποντιακής παίρνουν στους παρελθοντικούς χρόνους πάντα αύξηση, ενώ στη ν.ε. όταν δεν τονίζονται η αύξηση χάνεται, π.χ. *κοιμούμαι – κοιμέθα*, ενώ στη ν.ε. *κοιμάμαι – κοιμήθηκα*.

- Συνηθίζεται στην ποντιακή ένας τύπος μέλλοντα, ενώ στη ν.ε. δύο, π.χ. *θα τρέχω*, ενώ στη ν.ε. *θα τρέξω και θα τρέχω*.

- Συνηθίζεται στη ποντιακή η χρήση του μέλλοντα που δείχνει ότι η πράξη θα γίνει στο άμεσο μέλλον, κάτι που στην κοινή νέα ελληνική εκφράζεται μόνο με επιρρήματα (αμέσως), π.χ. *πάω και στέκω*, ενώ στη ν.ε. *θα πάω αμέσως*.

- Στην ποντιακή δεν υφίστανται οι χρόνοι παρακείμενος, υπερσυντέλικος και μέλλοντας συντελεσμένος, ενώ υπάρχουν στην κοινή νέα ελληνική.

- Η προστακτική του αορίστου της ενεργητικής φωνής της ποντιακής σχηματίζεται σε –ον, ενώ στη ν.ε. σε –ε, π.χ. φύγον, ενώ στη ν.ε. φύγε.
- Η προστακτική ενεστώτα της ενεργητικής φωνής των ρημάτων της ποντιακής που στο πρώτο πρόσωπο της οριστικής τονίζεται στη λήγουσα έχει κατάληξη –ει ή και καθόλου κατάληξη, ενώ στην κοινή ν.ε. –α, π.χ. φίλ(ει), ενώ στη ν.ε. φίλα.
- Τα ρήματα σε –νω της ποντιακής έχουν φαινομενικά την ίδια κατάληξη στο γ' ενικό και γ' πληθυντικό της οριστικής του ενεστώτα, ενώ στην κοινή νέα ελληνική διαφορετική, π.χ. χάν ατόν και χανν ατόν, ενώ στη ν.ε. τον χάνει και τον χάνουν.
- Η κατάληξη του πρώτου προσώπου των ρημάτων παθητικής φωνής της ποντιακής είναι συχνά –ομαι, ενώ στη ν.ε. σε –ομαι, π.χ. μαραίνουμαι, ενώ στη ν.ε. μαραίνομαι.
- Η κατάληξη του πρώτου προσώπου πληθυντικού της οριστικής ενεστώτα των ρημάτων παθητικής φωνής της ποντιακής σχηματίζεται με κατάληξη –μες, ενώ στη ν.ε. σε –αστε, π.χ. κάθουμες, ενώ στη ν.ε. καθόμαστε.
- Η κατάληξη του πρώτου προσώπου του αορίστου των ρημάτων παθητικής φωνής σχηματίζεται σε –έθα, ενώ στη ν.ε. σε –θηκα, π.χ. εκοιμέθα, ενώ στη ν.ε. κοιμήθηκα.

Κλίση του ρήματος τρίφτω (=τρίβω)

Οριστική

Ενεστώτας	Παρατ.	Μέλλοντας	Αόριστος
τρίφτω	ἔτριφτα	θα τρίφτω	ἔτριψα
τρίφτεις	ἔτριφτες	θα τρίφτης	ἔτριψες
τριφτεῖ	ἔτριφτε	θα τρίφτη	ἔτριψε
τρίφτομε	ἔτριφταμε	θα τρίφτωμε	ἔτριψαμε
τρίφτετε	ἔτριφτετε	θα τρίφτετε	ἔτριψατε
τρίφτουν	ἔτριφταν	θα τρίφτουν	ἔτριψαν

Παρακ.

ἔχω τριμμένον
ἔχεις τριμμένον
ἔχει τριμμένον
ἔχομε τριμμένον
ἔχετε τριμμένον
ἔχουν τριμμένον

Υπερσυντ.

εἶχα τριμμένον
εἶχες τριμμένον
εἶχε τριμμένον
εἶχαμε τριμμένον
εἶχατε τριμμένον
εἶχαν τριμμένον

Συντελ. Μέλλοντας

θα ἔχω τριμμένον
θα ἔχεις τριμμένον
θα ἔχει τριμμένον
θα ἔχομε τριμμένον
θα ἔχετε τριμμένον
θα ἔχουν τριμμένον

Υποτακτική: νά (ή ἄς) τρίφτω -ης -φτη -φτωμε – φτετε –φτουν

Προστακτική: Ενεστ. – Αόριστος:

β' εν.: τρίψον

γ' εν.: ἄς ή να τρίφτη

α' πληθ.:	ἄς ἢ νά τρίφτωμε
β' πληθ.:	να τρίφτετε
γ' πληθ.:	ἄς ἢ νά τρίφτουν
Απαρέμφατο:	Αόριστος: τρίψε

Κλίση παθητικού ρήματος πλέχκουμαι (=πλέκω)

Οριστική

Ενεστώτας	Παρατ.	Μέλλοντας	Αόριστος
πλέχκουμαι	ἐπλέκουμενε	θά πλέχκουμαι	ἐπλέχτα
πλέχεσαι	ἐπλέκουσνε	θά πλέχεσαι	ἐπλέχτες
πλέχεται	ἐπλέκουτον	θα πλέχεται	ἐπλέχτεν
πλέχομεμες	ἐπλέκουμενες	θα πλέχομεμες	ἐπλέχταμε
πλέχεστε	ἐπλέκουσνε	θα πλέκουσνε	ἐπλέχτετε
πλέχουνταν	ἐπλέκουνταν	θα πλέχουνταν	ἐπλέχταν

Παρακείμ.	Υπερσυντ.	Συντελ. Μέλλοντας
εἶμαι πλεγμένος	ἔμνε πλεγμένος	θά εἶμαι πλεγμένος
εἶσαι πλεγμένος	ἔσνε πλεγμένος	θά εἶσαι πλεγμένος
ἔν πλεγμένος	ἔτον πλεγμένος	θά ἔν πλεγμένος
εἶμες πλεγμένοι	ἔμνες πλεγμένοι	θά εἶμες πλεγμένοι
εἶσνε πλεγμένοι	ἔσνε πλεγμένοι	θά εἶσνε πλεγμένοι
εἶναι πλεγμένοι	ἔσαν πλεγμένοι	θά εἶναι πλεγμένοι

Υποτακτική

Ενεστώτας:	να πλέχκουμαι
	να πλέχεσαι
	να πλέχεται
	να πλέχομεμες
	να πλέκουσνε
	να πλέχουνταν

Προστακτική Ενεστώτα/Αορίστου:

πλέχτ' -ἄς πλέχκεται – πλεχτέστεν -ἄς –πλέχουνταν

Απαρέμφατο Αορίστου: πλεχτήναι

Μετοχή Παρακειμένου: πλεγμένος –ένη –ένον

Κλίση του εἶμαι

Οριστική

Ενεστώτας	Παρατ.	Μέλλοντας	Αόριστος
εἶμαι	ἔμνε	θά εἶμαι	ἐστάθα
εἶσαι	ἔσνε	θά εἶσαι	ἐστάθες
ἔν'	ἔτον	θά ἔν'	ἐστάθεν
εἶμες	ἔμνες	θά εἶμες	ἐστάθαμε
εἶσνε	ἔσνε	θά εἶσνε	ἐστάθετε
εἶναι	ἔσαν	θά εἶναι	ἐστάθαν

Υποτακτική	Ενεστώτα:	νά (άν, όνταν), είμαι, είσαι, έν', είμεξ, είσνε, (νά) είναι
Προστακτική	Ενεστώτα:	άς (νά) είσαι - άξ, (νά) έν- άξ, (νά) είσνε-άξ, (νά) είναι
Απαρέμφατο	Ενεστώτα:	σάναι (από το στέκω)
	Αορίστου:	σταθῆναι
	Μετοχή:	παρών - παροῦσα - παρόν(σώζεται σύνθετη)

6. Παραγωγή

- Τα περισσότερα υποκοριστικά της ποντιακής σχηματίζουν κατάληξη -όπον, ενώ στη ν.ε. σε -άκι, -ούλα, π.χ. κορτσόπον, ενώ στη ν.ε. κοριτσάκι.

Σύνταξη

1. Ονοματική φράση

Επίθετο + ουσιαστικό

- Τα αρσενικά και θηλυκά ουσιαστικά της ποντιακής που δηλώνουν άψυχα πράγματα ή έμψυχα μη λογικά όντα συνοδεύονται από επίθετο σε ουδέτερο γένος, ενώ στη ν.ε. το γένος του επιθέτου συμφωνεί με το γένος του ουσιαστικού, π.χ. έμορφον κοσσάρα, ενώ στη ν.ε. όμορφη κότα.

2. Ρηματική φράση

Ρήμα + αντωνυμία

- Οι αδύνατοι τύποι της προσωπικής αντωνυμίας της ποντιακής ακολουθούν το ρήμα, ενώ στη ν.ε. προηγούνται του ρήματος, π.χ. είδα τον, ενώ στη ν.ε. τον είδα.

Ρήμα + ρήμα

- Μετά από ρήμα της ποντιακής που δηλώνει κίνηση με ας + υποτακτική τίθεται ρήμα χωρίς το να, ενώ στη ν.ε. μπαίνει αναγκαστικά το να, π.χ. ας έρχουμαι ελέπω, ενώ στη ν.ε. ας έρθω να δω.

3. Δευτερεύουσες προτάσεις

Ερωτηματικές

- Στις πλάγιες ερωτηματικές προτάσεις της ποντιακής η ερωτηματική λέξη μαζί με το ρήμα τίθεται στο τέλος της πρότασης, ενώ στη ν.ε. στην αρχή, π.χ.

ερώτεσαν ατόν ο Κωστίκας πότε έρθεν, ενώ στη ν.ε. τον ρώτησαν πότε ήρθε ο Κώστας.

Ειδικές

-Οι ειδικές προτάσεις εισάγονται συχνά με το το ή το ντο, ενώ στη ν.ε. με το ότι, π.χ. κι έξερα ντο εποίκεν αούτο πράγμαν ο Γιωρτζ, ενώ στη ν.ε. δεν ήξερα ότι έκανε τέτοιο πράγμα ο Γιώργος.

Παραδείγματα

- Απλές Προτάσεις: Ο θεός έπλασεν τον άρθωπον. Εγώ εντρανώ το κορίτσ'. Ατός Χριστός ένι. Να στραβούσαι.
- Πρόταση Κρίσης: Ο Θεός δότης έν'. Καλό παιδί έν'. Ατέ εν'μάννα. Η κάτα εν' δάβολος.
- Πρόταση Επιθυμίας: Φέρ' τε με τη φιλίντρα μου. Να είχα τον άντρα μ'. Ποί' σε με χριστιανό.
- Πρόταση Επιφωνηματική: Ναϊλλοί τη Ρωμανίαν! Ποδεδίζω σε θέ μ'! Μω την ευλοϊα σ'! Τραβώδ' Γαβρά και Γαβροκωνσταντίνε!
- Πρόταση Αρνητική ή Αποφατική: Τρανόν λόγο μη λές. Αέρτζ 'κι χαρίζ'. Να μη χαίρεσαι.
- Πρόταση Καταφατική: Εγώ έμουνε μάστορας. Ο θεός εποίκεν σεισμόν. Το κρέας έτρωεν ο ίδιον.
- Πρόταση Κύρια ή Ανεξάρτητη: Ο Θεός τον λόγον έκουσεν. Ο λύκον την δείσα αραεύ'. Εκείνοι εξέρουν από.
- Σύνδεση καθ' Υπόταξη: Αλλομίαν αν αντρίζω, θα γροικώ και κοιματίζω. Τίπο αν 'κ εξήβε, δος τη χάρη. Μ' έρχουσ' κι ας σου έρθες καλωσώρισες.
- Σύνδεση κατά Παράταξη: Αλλ' ανηβαίν' νε και άλλ' κατηβαίν' νε. Εσίμωσεν άτονα και είπεν άτονα. Εμπαίνει λουτρίσκεται, εβγαίνει και πλαηγιάζει.
- Κύριοι όροι της Πρότασης: Ο ήλεν είνας έν'. Ο λόγος τον λόγον ανοί'. Ο σκολείος εν' το κακό. Τα πόρτας είναι χάλκενα. Η κουτσή χέρä 'κ είχεν.

Ο ήλεν, ο λόγος, ο σκολείος, τα πόρτας, η κουτσή λέγονται υποκείμενα. Είνας εν', τον λόγον ανοί, εν τω κακό, είναι χάλκενα, χέρä 'κ είχεν, λέγονται κατηγορημα. Υποκείμενο και κατηγορημα είναι κύριοι όροι της πρότασης.

Κατηγορημα

Μπορεί να είναι:

1) Μονολεκτικό: Ψάλλ' τεν ποππάδες. Φα, Σοφία, φα. Μεράκ μ' ευτάτε, εμένα στείλήτε.

Το κατηγορημα αυτό λέγεται ρηματικό κατηγορημα ή ρήμα.

2) Περιφραστικό δηλ. να αποτελείται από το ρήμα είμαι και ένα ουσιαστικό ή επίθετο: Άρθωπον κακογνώριστος εν'. Έξυπνος έτονε. Ο κόσμος σκάλα έν'. Είμες και συγγενοί.

Οι λέξεις κακογνώριστος, έξυπνος, σκάλα, συγγενοί λέγονται κατηγορούμενα, το δε έν, (έταν, έτονε, είμες) είναι συνδετικό. Το είμαι δεν είναι πάντα συνδετικό, κάποτε έχει τη σημασία του βρίσκομαι ή υπάρχω (υπαρκτικό): (Τ' εσόν) άντρας 'ς σην Ρουσίαν εν'. Ο Νίκον εν' 'ς σο χωράφ'.

Το υποκείμενο πάντοτε είναι πτώσης ονομαστικής.

Προτάσεις χωρίς ρήμα

- Σε αναφωνήσεις: Παναΐα! Μάννα! Αλοί εμέν! Έ παλαλέ Παναέτα!
- Σε ευχές ή κατάρες: Δεξιά τα πάντα. Εξού και μακρά! Ο Γουρζουλάς απέσ' ισ'. Υγίαν κ' ευλοϊαν. Καλώς την ευλοϊαν. Θέ μ' που το θάμα σ'. Ας σο στόμα σ' 'ς σον κόφλε σ'.
- Σε προτάσεις ή προσταγές: Άϊτε, άϊτε, Αλήγορα. Μη, μη. Νά, να.
- Σε διαλαλήσεις: Τ' απιδά πάτι-χαβάν. Απορρωίν υλιστόν. Σάντας βούτορον. Ερζιγκίας σταφύλα.
- Όταν εννοείται εύκολα: Τράκ αδακά, τράκ 'ς σην πόρταν οπίσ' καικά. Το χοζάν σουμά 'τ εκαικά. Η Τέχνη τέχνη, κ' η πίστη πίστη. Ο τρόμος μισός θάνατος. Άντρας μου παλληκάριν.

Το Υποκείμενο

Κανονικά το υποκείμενο είναι ουσιαστικό ή προσωπική αντωνυμία, π.χ. Οι αγούρ' εφέκαν το ζύλον. Στέκω εγώ και μαειρένω. Αλλά μπορεί να είναι και κάθε μέρος του λόγου και ολόκληρη πρόταση, π.χ. Εγώ είμαι αδελφός (τη νύφες). Άκλερα να είναι τα λώματα σ'. 'Κι πρέπ' ν' αφήν' κανείς τη βούκαν ατ'.

- Στα ιδιώματα της Τραπεζούντας, Σάντας, Ματσούκας, Κερασούντας, Όφης, Σουρμαίνων και Χαλδίας τα δευτερόκλιτα ουσιαστικά, όταν είναι υποκείμενα, κατηγορούμενα, παραθέσεις, επεξηγήσεις και εμπρόθετοι προσδιορισμοί τελειώνουν σε -ον: Ο καλόν άρθωπον καλόν ημέραν 'κ ελέπ'. Ο καιρόν πουλεί τα μήλα. Ο τρίτον ο άχαρον επέμ' νεν. Ο ήλον και ο φέγγον.
- Όταν όμως είναι άναρθρα λήγουν σε -ος: Αρ' ατός εν' και γαμπρός εν'. Άμον κλαιμένος Μάρτς. Άλαλος κι αμίγαλός και γαλενόν ποτάμι.
- Εξαιρέση κάνει η λέξη Θεός που στις έναρθρες ευχές και κατάρες τελειώνει σε -ος. Ο Θεός να πακούη σε. Ο Θεός να κόφτ' τα χρόνια σ'. Οι κανόνες αυτοί δεν είναι χωρίς εξαιρέσεις: Ο Θεόν δι' το τέρτ, άμα δι' και το τερμάν. Ο Θεόν το πλάσμαν ατ' 'κι ανασπάλλ'.
- Τα πρωτόκλιτα θηλυκά σαν κατηγορούμενα παίρνουν ένα -ν. Αδά η βρούχνα σπιθαμήν και το νερόν χερέαν. Ατός αφωρισμένον γενεάν έν'. Η γλώσσα 'τς

έναν πιθαμήν. Πουθέν χαράν εδέβεν. Αλλά και εδώ υπάρχουν εξαιρέσεις: Η τέχνη τέχνη κ' η πίστη πίστη.

Το κατηγορούμενο

- Το κατηγορούμενο είναι ή ουσιαστικό ή επίθετο: εσύ είσαι αλέπον, εγώ είμαι τ' ουράδι σ'. Αλλά και κάθε μέρος του λόγου και ολόκληρες προτάσεις μπορεί να είναι κατηγορούμενα, π.χ. Έντεκα έτον. Ο γαμπρόν εν' κλερθένεν παραστάρ'. Τα ψωμία αναλυγμένα είναι;
- Μπορεί να είναι και εμπρόθετο με τις προθέσεις από ή ας, π.χ. Εγώ 'κ είμαι απ' ατουνούς τήναν' εθαρρείς. Η νύφε ας σο Λιμοχώρ' έν.
- Όταν πρόκειται για παρομοίωση το κατηγορούμενο εκφέρεται με το αμόν (σαν): Τ' οσπίτ'ν ατούν (έν') άμον καράβ' αρματωμένον. Άμον κοτσοπετεινός.
- Όταν το κατηγορούμενο είναι ουσιαστικό ή επίθετο, εκφέρεται τότε χωρίς άρθρο και τότε με το άρθρο: α) Όταν είναι κύριο όνομα ή δηλούται ορισμένο πρόσωπο ή πράγμα: Εγώ είμαι ο δέσκαλον τη χωρί. Ο Γερβάσιον έτον ο δεσπότς τη Σάντας. β) Όταν πρόκειται να δηλωθεί πώς αυτό που σημαίνει το κατηγορούμενο ανήκει στο υποκείμενο: Εκείνος εν' ο τρανόν τη δουλείας. Ατός εν' ο μικτάρτς τη χωρί.

Το αόριστο άρθρο

- Όταν θα δηλωθεί ότι το υποκείμενο είναι ένα από τα ομοειδή, που σημαίνει το κατηγορούμενο: Το σκεπάρ' έν έναν καλόν εργαλείον. Άντρας ατς εν' ένας καματερός άνθρωπος.
- Όταν θέλουμε να τονίσουμε εκείνο που σημαίνει το κατηγορούμενο: Ατός έν' ένας τρανός γάδαρος. Η γυναίκα 'τ' εν' παλλά προκομμένον πλάσμαν.

Το συνδετικό

Συνδετικά ρήματα κυρίως είναι το είμαι και το γίνομαι: Κομμενόχρονος να γίνεσαι. Τα χέρä 'τ' μακρέα είναι. Ταούλ και ζουρνάν εγέντον. Σαν συνδετικά χρησιμοποιούνται και τα ρήματα:

- Απομένω, γεννίουμαι, ευρίουμαι, φυτρώνω, ζω, αποθάνω, εβγαίνω, καταντώ, πιάσκουμαι: Ο Στόδουλον επέμ' νεν λιγωμένος. Επιάστεν τσοπάνος 'ς σο χωρίον εμούν.
- Φαίνουμαι, ομαζω, λογαράουμαι, χειροτονούμαι: Φαίνεται καλός άνθρωπος. Εχειροτονέθεν ποπάς 'ς σο μοναστήρ'. Μαναχόν τ' ομμάτä 'τς εφαίν' σαν χαλαγμένα.

- Όσα ρήματα φανερώνουν τρόπο ή κατάσταση: Έρθεν ας σην ξενιτείαν αγνώριστος. Ευρέθεν ‘ς σην αυλήν ατ’ αποθαμένος. Ατόσον κι άσκεμος έτον εκόλτσαν ατέν ο λύκον.
- Όσα φανερώνουν τάξη ή σειρά: Εγυναίκ’ σεν νέος. Σ’ σ’ εξετάσεις έρθεν πρώτος.
- Όσα εκφράζουν παρομοίωση: Ποτάμ’ έτρεχεν το αίμαν ας σο στόμαν ατ’. Έρουξεν απάν’ ατούν στραβός. Άμον έναν ίσκια έρχουτον αποπίσ’ ιμ’. Άμον την κάταν εφτά ψήα έχ.

Σύνθετη πρόταση

Η πρόταση που έχει πολλά υποκείμενα ή κατηγορούμενα λέγεται σύνθετη: Κλέφτες κι απαρνότερος(έν’). Άνιφτος, κοτσάνιφετος, ψιψίκα με τα γένä (έν’).

Συμφωνία των όρων της πρότασης στις απλές προτάσεις:

1. Το ρήμα συμφωνεί με το υποκείμενο στον αριθμό και στο πρόσωπο: Εκυλίεν ο γάϊδαρον κ’έξύαν τα κοκκία, ο γέρον κλαίει τον γάϊδαρον κ’ η γραία τα κοκκία. Μάρτς επεδέβεν ζαντίας ατ’. Επέρασεν τ’ ολοήμερα κ’ η θαγατέρα ‘τς ‘κ εφάνθεν.

2. Το κατηγορούμενο όταν είναι επίθετο, συμφωνεί με το υποκείμενο στην πτώση, στον αριθμό και στο γένος: Εμείς άξιοι και δυνατοί. Κορ’ αν είσαι χριστιανή κ’ ελαδοβαπτισμέντζα. Αδά φαρκάκια τα νερά και τα ποτάμä κρύα.

- Όταν όμως το κατηγορούμενο είναι ουσιαστικό, συμφωνεί με το υποκείμενο μόνο στην πτώση: Η γούλα ‘τ’ αχερόν. Η χιλäδια καλόν χτήνον εν’. Κάνω την έμπα σου χρυσόν, την έβγα αργυρένön.
- Όταν τα ουσιαστικά είναι γένους θηλυκού και αριθμού πληθυντικού και δηλώνουν ζώα ή αφηρημένα (ενικού και πληθυντικού) δέχονται το κατηγορούμενο σε ουδέτερο γένος. Η σεβτά σ’ εν’ παλλά τρανόν. Η παρά εν’ ασημένον και θέλ’ μαλαματένä ‘χέρä. Λαφρόν ή νύχτα ‘τ’ (να έν’).

Το κατηγορούμενο μπορεί να εκφέρεται σε πτώση γενική, όταν πρόκειται να δηλωθεί:

- Το πρόσωπο ή τα πράγμα στο οποίο ανήκει κάτι: Τίνος είναι τα πρόατα, τίνος είναι τ’ αρνία. Τη Μάραντου είν’ τα πρόατα, τη Μάραντου τ’ αρνία. Τίνος είναι τα ξύλα.

- Μέτρο ή αξία: Το μωρόν εν' πέντε χρονών. Τα μήλα είναι είκοσ' παρών. Η δουλειάν εν' δύο μηνών. Το ποτάμ' εν' είκοσ' ποδών.

Σύνθετες προτάσεις/ Ρήμα και υποκείμενο

- όσον αφορά τον αριθμό, αν προηγείται το ρήμα, εκφέρεται στον ενικό: Έτονε ένας παλαλός και ένας γνωστικός. Ηύρε ένα πάππο με τη γυναίκα του.
- Κάποτε όμως το ρήμα εκφέρεται στον πληθυντικό: Εντώκαν ο κύρ'ς κ' η μάννα 'τ' 'ς στον νουν ατ'. Επέμνανε ο Τάταρον, εγώ και τρεί Λαραχανετ'.
- Αν όμως ακολουθεί το ρήμα, τότε εκφέρεται σε πληθυντικό: Ένας άρκος, ένας θώπεκας και ένα κάτα εποίκανε συντροφία. Ατματζάς και η ποθίκα εποίκανε καρτασλούκ.
- Όσον αφορά το πρόσωπο, όταν τα υποκείμενα δεν είναι το ίδιου προσώπου, το ρήμα εκφέρεται στο επικρατέστερο: Εκείνος κα τα χάταλα 'τ' έσαν άρρωστοι. Ο λύκον και τα λυκουδόπα έσαν ξαπλωμέν'.

Κατηγορούμενο και υποκείμενο

- Όσον αφορά τον αριθμό, το κατηγορούμενο εκφέρεται στον πληθυντικό: Ο κύρ', η μάννα και το παιδίν έσαν σκοτωμέν'. Εκείνος κι αδελφή ατ' έσαν παντρεμέν'.
- Αν τα υποκείμενα είναι διαφορετικού γένους, το κατηγορούμενο εκφέρεται στο επικρατέστερο. Εκείνος και το παιδίν ατ' έσαν καλοφορεμέν'. Κύρτζ, μάννα και παιδίν έσαν παλαλοί. Αν όμως τα υποκείμενα είναι άψυχα, το κατηγορούμενο εκφέρεται στο ουδέτερο γένος: Η πόρτα, το παράθυρον και ο φεγγίτες έσαν ανοιχτά. Η θάλασσα και το λιμνίν έσαν ήσυχα.

Ελλιπής πρόταση

Σε μια πρόταση μπορεί να λείπει ένας ή περισσότεροι όροι, όταν ευνοούνται εύκολα: Νε λαλία, νε μιλία. Έναν και καλόν. 'Σ στον Αδ' γριντζίλă χωρίς κρέατα, οδόντă ζαγκωμένα.

Πρόταση ελλιπής ως προς το υποκείμενο

- Το υποκείμενο του πρώτου και δεύτερου προσώπου παραλείπεται, γιατί η κατάληξη τους το φανερώνει: Να θάφτω σε. Το θάνατο μ' ενούνιζα. Ψύλλισέ με. Όταν πρόκειται για έμφαση ή αντιδιαστολή, τότε δεν παραλείπεται: Έγώ λέγω, κ' εγώ ακούω. Εγώ λέγ' ατον καλόερος είμαι.

- Το υποκείμενο του τρίτου προσώπου δεν παραλείπεται, αλλά και αυτό παραλείπεται: α. Όταν εννοείται εύκολα: Ετσάμωσεν τ' ομμάτᾱ και χιονίζ'. Κοσσάρας καθίζ', β. Όταν μόνο ένα ορισμένο υποκείμενο μπορεί να αποδοθεί σ' αυτό. Πέραν βρέχ. Εμέν τερεί κ' εσέν ελέπ' (ο αλλοίθωρος), γ. Όταν είναι γενικό και αόριστο: 'Σ στην Πόλην τρών' χριστιανούς και 'ς σο Μισίρ ρωμαίους. Που υφαίν' νε τα ζωνάρᾱ τα λαχώρᾱ;, δ. Όταν πρόκειται για φυσικά φαινόμενα: Βρέχ. Στράφτ' και βροντά. Κατακλυσμόν εποίκεν. Με τον καιρόν 'κ έβρεχεν, παρ' ώρας εχαλάζευνεν. Αλλά κάποτε και σ' αυτά δεν παραλείπεται: Ο θεός έξεν ατο κα'. Ο ουρανόν ντο έβρεξεν κ' η γή καπούλ 'κ εποίκεν.

Πρόταση Ελλιπής ως προς το ρήμα

Το ρήμα παραλείπεται:

- Σε γνωμικά, παροιμίες, αινίγματα: Μαντζ και γλυκίν, εφτασμένον και πικρόν.
- Του ρήματος είμαι α) το τρίτο πρόσωπο σε απρόσωπες εκφράσεις που σχηματίζονται με τα ουσιαστικά ώρα, καιρός, ανάγκη, κρίμα ή με τα επίθετα εύκολον, δύσκολον, αδύνατον. Καιρός να πας 'ς σο σχολείον. Ντο ανάγκη να πας απόψ'. Αδύνατον να τελέν τη δουλειαν ατ' αύριον, β) Οποιοδήποτε πρόσωπο του ενεστώτα και παρατατικού σε διηγήσεις με γοργότητα: Κρύον ο θάνατος. Όλᾱ καλά. Το ψέμαν τη δᾱβόλ'.

Πρόταση ελλιπής ως προς το κατηγορούμενο

Το κατηγορούμενο παραλείπεται όταν εννοείται εύκολα: Εσύ είσαι καλός, εκείνος 'κ εν'. Εγώ φαίνομαι γέρος, εσύ 'κι φαίνεσαι.

Παρατηρήσεις στο γένος, στον αριθμό και στο πρόσωπο

Α' Γένος:

- Όταν ο λόγος είναι για πρόσωπα κάθε γένους, χρησιμοποιείται το αρσενικό σαν επικρατέστερο: Εκείνος, κ' εκείνε και το παιδίν ατούν έσαν καλοί. Κύρς μάννα και παιδία όλ' οκνᾱντ.
- Για την ονομασία μιας ξένης γλώσσας χρησιμοποιείται ο πληθυντικός του ουδέτερου: 'Κι ξέρω τούρκικα. Μαθάνω ρούσικα.
- Το ουδέτερο του πληθυντικού χρησιμοποιείτε και όταν πρόκειται για ομάδα προσώπων, που τα συνδέει κάποιος δεσμός: Τ' αδέλφᾱ τ' εξαδέλφᾱ τ' αντραδέλφᾱ, τα παραδέλφᾱ.

Β' Αριθμός:

- Ενικός αντί για πληθυντικό χρησιμοποιείται για ολόκληρο είδος: Άρθωπον κακογνώριστος έν'. Η θεία μ' χορεύει οξωκά.
- Πληθυντικός αντί για ενικό σε φυσικά φαινόμενα: Επάτεσαν τα ζέστας. Ερχίνεσαν τα βρεχία.
- Κάποτε και το ρήμα εκφέρεται σε πληθυντικό αντί για ενικό (πληθυντικός της μετριοφροσύνης): Απράνας είπαμε ντο θα μαειρέυς. Πάντα εμείς ιστορίας 'κι θα λέγωμε, επεζέψαμε.

Γ' Πρόσωπο:

- Δεύτερο ενικό αντί για τρίτο, σε γνωμικά, παροιμίες: Επόρεσες με τα χερά σ' τσαφίγ'. Ότι ρθύφ' ς σο πινάκι σ' θα έρ' ται 'ς σο χουλάρι σ'.
- Πρώτο πληθυντικό αντί για δεύτερο ή τρίτο ενικό ή πληθυντικό: Θα έρ' ται καιρός και θα κρούωμε το κιφάλ 'ν εμούν 'ς σα λιθάρά (θα κρούς). Θέλομε και παθάνομ' ατα. (θέλτς και παθάντζ ατα).

Λεξιλόγιο

Πολλές λέξεις της ποντιακής είναι ίδιες με λέξεις της νέας ελληνικής. Ορισμένες μόνο διαφέρουν. Παρακάτω παρατίθεται ο πίνακας, στον οποίο αναγράφονται οι συχνότερες λέξεις που παρουσιάζουν μικρές φωνολογικές και μορφολογικές διαφορές από τις λέξεις της νέας ελληνικής.

Ποντιακή λέξη	Νέα ελληνική λέξη	Ποντιακή λέξη	Νέα ελληνική λέξη
αδά	εδώ	παίρω	παίρνω
αγκαλαζω	αγκαλιάζω	παιδάς	παιδί
αελάδ	αγελάδα	πακάλτς	μπακάλης
αέτς	έτσι	παλφς	παλιός
αιδόν	αηδόνι	πέφτ	πέμπτη
αίμαν	αίμα	ποδάρ	πόδι
άιος	άγιος	ποίον	ποιο;
άκσον	άκουσε	ποίμαν	ποίημα
αλεύρ	αλεύρι	πνεμόν	πνευμόνι
αλέτρ	αλέτρι	πρεπ	πρέπει
απάν	επάνω	ραϊζω	ραγίζω
ατώρα	τόρα	σα	στα
ατός	αυτός	σακίν	σακί
αυλάκ	αυλάκι	σκολείον	σχολείο
βέξον	βήξε	σκολέκ	σκουλήκι
γάλαν	γάλα	ς'κούμαι	σηκώνομαι
γέρον	γέρος	σπέλον	σπήλαιο
γράφτ	γράφει	στέκω	στέκομαι
δέσκαλος	δάσκαλος	στόμαν	στόμα
δεντρόν	δέντρο	στρεφτ	στρέφει
δος	δώσε	ξερ	χέρι
εδώκεν	έδωσε	χ'ερούλ	Χερούλι

Η Ποντιακή διάλεκτος

εκάα	κάηκα	χον	χιόνι
εξ	έξω	σκεπάζ	σκεπάζει
εκείνε	εκείνη	σκυλιν	σκυλί
ελέπ	βλέπει	ταούλ	τύμπανο
επίασα	έπιασα	τελονω	τελειώνω
έρθα	ήρθα	τραγούδ'	τραγούδι
έρχουμαι	έρχομαι	τυρίν	τυρί
εφάνθεν	φάνηκε	τυφέκ	τουφέκι
ημσον	μισό	τσακμάκ	τσακμάκι
κερίν	κερί	τζαμα	τζάμια
κιφάλ	κεφάλι	τσαντα	τσάντα
κορμόπον	κορμάκι	τσουβάλ	τσουβάλι
κορτσόπον	κοριτσάκι	υεία	υγεία
λαλώ	λέω	φα	φάε
λακόπον	λακάκι	φαρμάκ	φαρμάκι
λέγνε	λένε	φέβ	φεύγει
λόον	λόγος	φοούμαι	φοβάμαι
μαναχός	μοναχός	φρούτον	φρούτο
μεν	μένει	φύον	φύγε
νείσα	νέα	χαμελά	χαμηλά
νύφε	νύφη	χαπ	χάπι
ντο	τι	χαν	χάνει
ολ	όλοι	χρονα	χρόνια
ολίγον	λίγο	χωρίον	χωριό
οσήμερον	σήμερα	ψάλτες	ψάλτης
οσπίτ	σπίτι	ψεν	ψήνει
οψάρ	ψάρι	ψη	ψυχή
παιδίν	παιδί	ψωμίν	ψωμί
παγούρ	παγούρι	ωβόν	αυγό

2^ο μέρος

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΥ

Θεωρητικά

Η διδασκαλία της γλωσσικής ποικιλίας ξεκινά στην Ελλάδα την δεκαετία του '80 με την σταδιακή εξαφάνιση των διαλέκτων και των ιδιωμάτων, με έναν όχι και τόσο υποστηρικτικό και δυναμικό χαρακτήρα. Η γενικότερη αντίληψη πως σε μια γλώσσα υπάρχει ομοιογένεια καταρρίπτεται. Γλωσσικοί κώδικες σχηματίζονται από ομάδες ομιλητών με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Οι γλωσσικές ποικιλίες που δημιουργούνται, εμφανίζουν διαφοροποιήσεις από τα τοπικά ιδιώματα και τις διαλέκτους, λόγω γεωγραφικής ή κοινωνικής διάστασης. Στην εκπαίδευση η επίσημη γλώσσα είναι η κοινή, καθιερωμένη η οποία είναι το «σημείο μηδέν» της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Η σχολική εκπαίδευση προωθεί την πρότυπη γλωσσική ποικιλία, τη νόρμα, περιθωριοποιώντας τις υπόλοιπες γλωσσικές ποικιλίες. Η τυποποίηση της πρότυπης γλώσσας, μέσω γραμματικής, λεξικών, σχολικών εγχειριδίων, ρυθμίζουν τη χρήση της. Στα περισσότερα εκπαιδευτικά συστήματα ενώ υποστηρίζεται πως η ετερότητα των μαθητών και η κοινωνιογλωσσική ενημερότητα επιφέρει περισσότερες γνώσεις, δεν χρησιμοποιούν τη γεωγραφική και κοινωνική ποικιλομορφία της γλώσσας ως διδακτικό υλικό. Σύγχρονες τάσεις έρχονται και αναιρούν τα προηγούμενα δεδομένα, εντάσσοντας την γλωσσική ποικιλία στη γλωσσική διδασκαλία. Ο γραμματισμός και οι πολυγραμματισμοί βοηθούν στη συνέχεια της πολυμορφίας της γλώσσας, η οποία θεωρείται αναγκαία για την εξελικτική πορεία του μαθητή. Αναφορικά με τον γραμματισμό και τους πολυγραμματισμούς, στο Πρόγραμμα Προσχολικής Αγωγής υιοθετούνται διδασκαλίες οι οποίες βασίζονται στην θεωρία ανάδυσης του γραμματισμού (Προγράμματα Σπουδών 1999, 2001, 2003 και Γώτη, Ντίνας 2012), με σκοπό οι μαθητές να ανταποκριθούν στις ανάγκες μιας σύγχρονης κοινωνίας. Δίνεται έμφαση στην καλλιέργεια του γραμματισμού, με τη χρήση αυθεντικών κειμένων, όπου αξιοποιείται η θεωρία των ειδών λόγου, καθώς επίσης η διδασκαλία εμπλουτίζεται με ποικίλο υλικό και διαμορφώνονται όσο το δυνατόν πραγματικές συνθήκες επικοινωνίας. Δίνονται περιθώρια στα λάθη, τα οποία δεν θεωρούνται καθοριστικά στην εκπαιδευτική διαδικασία, ενώ ο εκπαιδευτικός συμμετέχει σαν μέλος της ομάδας των μικρών μαθητών και λειτουργεί ως εμπνευστής.

Προγράμματα σπουδών

Σύμφωνα με τα παραπάνω, στα Προγράμματα Σπουδών γλωσσικής διδασκαλίας (1999, 2001), τονίζεται η κοινωνιογλωσσική διάσταση της διδασκαλίας, χωρίς βέβαια να γίνεται ξεκάθαρη αναφορά στις διαλέκτους. Παρόλα αυτά έρχεται στο προσκήνιο η διδακτική αξιοποίηση των διαλέκτων και ιδιωμάτων. Στο Πρόγραμμα Σπουδών του 2001 μια από τις αρχές της εκπαίδευσης που ορίζεται είναι η εξής: «η ενίσχυση της πολιτισμικής και γλωσσικής ταυτότητας στο πλαίσιο της πολυπολιτισμικής κοινωνίας». Στόχος του προγράμματος είναι «η αξιοποίηση του ετερογενούς χαρακτήρα της ελληνικής γλώσσας, με τις κοινωνικές, γεωγραφικές και υφολογικές παραλλαγές της». Ακόμα, «το παιδί πρέπει να συνειδητοποιήσει τη διαφοροποίηση της ελληνικής σε γεωγραφικά και κοινωνικά ιδιώματα». Ο μαθητής πρέπει «να εξοικειωθεί μ' αυτήν» και «να αποκτήσει αίσθηση και γνώση της γλωσσικής του παράδοσης και να ενισχύσει το γλωσσικό του αυτοσυναίσθημα». Η «εξοικείωση με τον ιδιοματικό λόγο» που αποτελεί άλλον ένα στόχο του Προγράμματος, δίνει ακόμη μεγαλύτερο περιθώριο στη διδασκαλία του αντικειμένου στο σχολείο.

Η παιδαγωγική αξία της διαλέκτου στα επιμέρους προγράμματα των τάξεων του δημοτικού σχολείου καθώς και ο πολιτισμικός ρόλος της γλώσσας αντικατοπτρίζεται μέσω των παρακάτω αναφορών:

Ο μαθητής πρέπει «να χρησιμοποιεί δημιουργικά τα διαχρονικά στοιχεία που λειτουργούν στη ζωντανή γλώσσα», «να κατανοήσει τη φύση και τη θέση της γλώσσας γενικά στον πολιτισμό, τη σημασία της για τα έθνη και να έρθει σε επαφή και με πολιτιστικά στοιχεία άλλων λαών» (Υπ.Ε.Π.Θ. – Π.Ι. 2001:26). Στις δυο πρώτες τάξεις του Δημοτικού το παιδί πρέπει να «έρχεται σε επαφή με την παράδοση του τόπου και το λαϊκό πολιτισμό», μέσα από τα λαϊκά παραμύθια, τις παραδόσεις, τις παροιμίες, τα αινίγματα, τα λαχνίσματα, τα τραγούδια για νήπια (Υπ.Ε.Π.Θ. – Π.Ι. 2001:41). Η νεοελληνική απόδοση των διαλεκτικών κειμένων θα εισάγει εν τέλει τους μαθητές σε μια «γραμματική των πολιτισμών». Για το γραπτό λόγο των τάξεων Γ' έως ΣΤ' αναφέρεται πως ο μαθητής πρέπει να «εξοικειώνεται με τον ιδιοματικό λόγο και να επισημαίνει τις δομικές διαφορές από τον διδασκόμενο κανόνα της κοινής νέας ελληνικής γλώσσας». Ενδεικτικά κάποιες δραστηριότητες που προτείνονται είναι: ανάγνωση μικρών κειμένων (παροιμίες, ανέκδοτα, τραγούδια), γραμμένων σε διάφορες διαλέκτους και ιδιώματα, εντοπισμός διαφορών στην προφορά, στη μορφή των λέξεων, στη θέση των λέξεων μέσα στην πρόταση καθώς και στο λεξιλόγιο (Υπ.Ε.Π.Θ. – Π.Ι. 2001:34-35). Στους στόχους για τη λογοτεχνία των τάξεων Γ' έως ΣΤ' ορίζεται πως πρέπει ο μαθητής να «προσεγγίζει βαθμιαία ευρύ φάσμα κατάλληλων κειμένων των κυριότερων εκπροσώπων και ειδών της ελληνικής λογοτεχνίας σε όλη τη χρονική και γεωγραφική της έκταση». Προτείνεται η εξής δραστηριότητα: «σύγκριση κειμένων διαφορετικών περιοχών, περιόδων, συγγραφέων, τόσο ως προς το θέμα και τη λογοτεχνική γραφή όσο και ως

προς την οπτική γωνία, μέσα από την οποία ένας συγγραφέας αντιμετωπίζει ένα θέμα ή πρόβλημα» (Υπ.Ε.Π.Θ. – Π.Ι. 2001:42).

Από τα παραπάνω προκύπτει πως η χρήση των διαλεκτικών κειμένων εν τέλει ωφελεί στη διδασκαλία της γλώσσας και πως οι προηγούμενες αντιλήψεις που καταδείκνυαν με κάθε τρόπο τα ιδιώματα έχουν ξεπεραστεί. Στο Πρόγραμμα Σπουδών του 2011, αναλύεται για άλλη μια φορά η σημασία της γλωσσικής ικανότητας και η στήριξη του στις αρχές του κριτικού γραμματισμού, σύμφωνα με τον οποίο «κάθε πολιτισμικό προϊόν αποτελεί ένα πολυεπίπεδο πλέγμα ιδεολογικών, κοινωνικών και τεχνολογικών διαδικασιών». Στη δομή του προγράμματος της γλώσσας αναφέρονται τέσσερις δεξιότητες που καλείται να καλλιεργήσει ο εκπαιδευτικός στην τάξη: κατανόηση προφορικού λόγου, παραγωγή προφορικού λόγου, κατανόηση γραπτού λόγου και παραγωγή γραπτού λόγου. Οι δεξιότητες της παραγωγής και κατανόησης του προφορικού ή γραπτού λόγου καλλιεργούνται μέσα από δραστηριότητες που βοηθούν τα παιδιά να «αναγνωρίζουν τα χαρακτηριστικά που έχουν και τη λειτουργία που επιτελούν διάφορα κειμενικά είδη και τύποι προφορικού ή γραπτού λόγου», «αναγνωρίζουν τα χαρακτηριστικά (ηλικία, αξίωμα, επάγγελμα, φύλο, γεωγραφική προέλευση) που έχουν οι συμμετέχοντες σε μια επικοινωνία όπως αυτά αποτυπώνονται στο λόγο τους», «αξιοποιούν το συγκεκριμένο αλλά και τη λειτουργία επί μέρους γλωσσικών στοιχείων του κειμένου για τη συνολική κατανόηση του κειμένου», «αξιολογούν την αποτελεσματικότητα ενός κειμένου» και «σχεδιάζουν τα δικά τους κείμενα επιλέγοντας στοιχεία που θα χρησιμοποιήσουν κάθε φορά, ώστε το κείμενο τους να είναι αποτελεσματικό». Τα κείμενα επομένως αντιμετωπίζονται στην τάξη ως «προϊόντα επικοινωνίας, ως γλωσσικές και νοηματικές δομές, ως φορείς ιδεολογικών και κοινωνικοπολιτισμικών νοημάτων και ως προϊόντα αξιολόγησης». Μια από τις θεματικές που περιλαμβάνεται στο συγκεκριμένο Πρόγραμμα Σπουδών για τη γλώσσα είναι ο άνθρωπος και η ταυτότητα του. Εκεί εντάσσεται και η γλωσσική ποικιλότητα που είτε αφορά γλωσσικές ποικιλίες/διαλέκτους της ελληνικής, είτε άλλες γλώσσες. Αντιμετωπίζεται στη τάξη ως πλούτος και δίνει την ευκαιρία να οργανωθούν δραστηριότητες που καλλιεργούν το σεβασμό στη διαφορετικότητα, ενώ παράλληλα δυναμώνουν την ταυτότητα των ατόμων που δεν έχουν μητρική την ελληνική. Εκτός των άλλων, στο παραπάνω πρόγραμμα οι διδακτικές προσεγγίσεις που διευκολύνουν τη Γλώσσα είναι οι εξής: «Δημιουργούνται οι κατάλληλες συνθήκες στην τάξη ώστε τα νήπια να παράγουν διαφορετικά κειμενικά είδη ή τύπους κειμένων με τη βοήθεια του προφορικού και του γραπτού λόγου. Επιδιώκεται τα κείμενα των μαθητών να απευθύνονται σε πραγματικούς αποδέκτες».

Οι νεοελληνικές διάλεκτοι ως διδακτικό υλικό

Η χρήση των διαλέκτων και των ιδιωμάτων της νέας ελληνικής για τη διδασκαλία της γλώσσας ορίζεται ως κάτι ιδανικό και άκρως σημαντικό στην πνευματική ανάπτυξη του παιδιού. Είναι γνωστό πως μεγάλοι λογοτέχνες χρησιμοποίησαν στα έργα τους

λεξιλόγιο και εκφράσεις από συγκεκριμένες διαλέκτους και ιδιώματα. Η χρήση αυτών δίνει μια άλλη νότα και έναν ρεαλισμό στα διάφορα κείμενα, τα οποία αυτομάτως γίνονται πιο ενδιαφέροντα. Οι διάλεκτοι, είτε γεωγραφικές είτε κοινωνικές, δεν αποκλίνουν ιδιαίτερα από την κοινή, standard γλώσσα. Είναι γνωστό πως η ετερότητα χαρακτηρίζει τους πολιτισμούς. Η διάλεκτος είναι ένα στοιχείο που κρατάει διαχρονικά σε ισορροπία την ετερότητα. Υπό αυτή την άποψη, η πιθανή εξαφάνιση των διαλέκτων θα επιφέρει αλλαγές στο εσωτερικό του έθνους και της διαφορετικότητάς του, καθώς και στον πολιτισμό του. Σε κείμενα στα οποία υπάρχει η γραπτή μορφή των διαλέκτων και των ιδιωμάτων αντικατοπτρίζονται οι παραδόσεις των πολιτισμών, ο τρόπος ζωής ενός τόπου ακόμα και ο τρόπος σκέψης. Επομένως, η χρησιμότητα αυτών στα σχολεία είναι ιδιαίτερα σημαντική, διότι δίνεται η δυνατότητα της ελεύθερης έκφρασης των μαθητών, της γνωριμίας με τις υπάρχουσες γλώσσες και τη λογοτεχνική ανάκαμψη.

Προτάσεις

Στόχοι

Οι στόχοι που επιδιώκονται να επιτευχθούν (Drettas, 2000) είναι οι εξής: Μεταγλωσσικές ικανότητες από τους μαθητές και παραγωγή ποικιλιών ύφους, εφόσον παρέχουν ποικιλία λειτουργικών σχημάτων. Ακόμα, το ζήτημα της γλωσσικής διδασκαλίας και ο σχολικός γλωσσικός κώδικας καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τη σχολική επίδοση των μαθητών (Φραγκουδάκη, 1999, 117-124). Σύμφωνα με τα παραπάνω προκύπτουν οι παρακάτω στόχοι:

- Διαμόρφωση ανεκτικότερης στάσης απέναντι στη διαφορετικότητα
- Δημιουργία οικείου και ήρεμου περιβάλλοντος
- Διερεύνηση οπτικού πεδίου των μαθητών και των εκπαιδευτικών με την ώθηση αυτών σε μια πολύγλωσση διδασκαλία και διαπολιτισμική προοπτική
- Περιορισμός των προκαταλήψεων και στερεοτύπων στη διαφορετικότητα
- Σεβασμός στην πολιτισμική ετερότητα και αποδοχή αυτής
- Ισότητα ανάμεσα σε διαλεκτόφωνους μαθητές
- Βελτίωση της αυτοεκτίμησης
- Θετική στάση απέναντι στο σχολείο

Μεθοδολογία

Στο παρακάτω κεφάλαιο περιγράφονται διδακτικές δραστηριότητες, με τις οποίες τα νήπια θα προσεγγίσουν την ποντιακή διάλεκτο. Οι δραστηριότητες έχουν να κάνουν με το γλωσσικό μάθημα αλλά και τον πιθανό συνδυασμό του με άλλα μαθήματα. Σύμφωνα με τους στόχους που προηγήθηκαν, χρησιμοποιήθηκαν σύγχρονες διδακτικές προσεγγίσεις για την εφαρμογή τους. Ο τρόπος που θα εφαρμοστούν οι δραστηριότητες είναι μέσω διδασκαλίας μιας εβδομάδας, χωρίς βέβαια να είναι απόλυτο το χρονικό περιθώριο. Το πρότζεκτ θα σχεδιαστεί έτσι ώστε να είναι

ευέλικτο και εναλλασσόμενο, για να προσαρμόζεται στις ιδιαιτερότητες των μικρών μαθητών. Με την ολοκλήρωση του πρότζεκτ, είναι σημαντικό να γίνεται τακτική επανάληψη της νέας γνώσης και της ενίσχυσης του μνημονικού των παιδιών.

Εφαρμογή και Αποτέλεσμα

Η εφαρμογή της διδακτικής της ποντιακής διαλέκτου μπορεί να γίνει σε οποιαδήποτε τάξη σε οποιοδήποτε νηπιαγωγείο και να προσαρμοστεί στις αντίστοιχες συνθήκες του κάθε μαθητικού πληθυσμού. Στην παρούσα εργασία θα χρησιμοποιηθεί υποθετικά το νηπιαγωγείο του χωριού μου στην Κίσσα, του δήμου Ελλησπόντου Κοζάνης. Ο γενικότερος σκοπός της διδασκαλίας είναι η πρώτη επαφή των νηπίων με τη διάλεκτο και η δημιουργία ομαδικού κλίματος, καθώς και η εξοικείωση με τη γλώσσα από τη μεριά των νηπίων που έχουν ήδη αποκτήσει εμπειρίες κυρίως μέσα από το οικογενειακό τους περιβάλλον. Η διδασκαλία περιλαμβάνει δραστηριότητες, στις οποίες γίνεται πράξη το θεωρητικό πλαίσιο. Κύριο μέλημα είναι οι δραστηριότητες να είναι βασισμένες στα ενδιαφέροντα των νηπίων. Οι διδακτικές εφαρμογές στηρίζονται στην εκμάθηση απλών λέξεων, την σύγκριση λέξεων της νέας ελληνικής και της ποντιακής, την εκμάθηση τραγουδιών, αινιγμάτων, παροιμιών, παραμυθιών με απλές λέξεις και μεταφρασμένα όπου χρειάζεται στη νέα ελληνική. Οι ενότητες που ακολουθούν μπορούν να προσαρμοστούν και να αλλαχτούν ανά πάσα στιγμή, να προστεθούν ή και να αφαιρεθούν κομμάτια, ανάλογα με την εφαρμογή που θα έχουν στην τάξη. Ακόμα, οι δραστηριότητες δεν περιορίζονται στην διδασκαλία της γλώσσας, διότι υπάρχει περιθώριο επέκτασης και σε άλλες μαθησιακές περιοχές όπως μαθηματικά, μουσική, φυσική αγωγή, εικαστικά. Η αφόρμιση μπορεί να γίνει από την Ημέρα Γενοκτονίας του Πόντου (19 Μαΐου), από εμπειρίες των ίδιων των παιδιών, από την καταγωγή κάποιου συμμαθητή τους, από το άκουσμα κάποιου τραγουδιού.

ΕΒΔΟΜΑΔΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Εισαγωγή στην ποντιακή διάλεκτο

Στόχοι: Η πρώτη επαφή των νηπίων με τη διάλεκτο και τα χαρακτηριστικά της.

Η αναζήτηση προϋπάρχουσας γνώσης και η αξιοποίηση της.

Με αφορμή την ύπαρξη του ποντιακού στοιχείου στην περιοχή η πρώτη δραστηριότητα αποσκοπεί στις εμπειρίες των παιδιών και τα ακούσματα τους. Μέσω ερωτήσεων και απαντήσεων γίνεται εντοπισμός του επιπέδου γνώσης της γλώσσας και των χαρακτηριστικών της.

- Έχετε ακούσει ποντιακά τραγούδια;
- Μιλάμε όλοι το ίδιο;
- Γιατί μιλάμε διαφορετικά;
- Μιλάνε με τον ίδιο τρόπο τα παιδιά που μένουν στην Κρήτη;

Η πρώτη σκέψη πολλών όταν ακούν τη λέξη Πόντιος/ Πόντος είναι η μουσική και τα τραγούδια αυτών. Με την άποψη αυτή θα γίνει μια πρώτη προσπάθεια επαφής με τη γλώσσα και τα νήπια. Μερικά από τα βήματα που θα ακολουθήσει ο/η νηπιαγωγός είναι να παρουσιάσει ένα τραγούδι στα παιδιά και να ακολουθήσει συζήτηση μεταξύ νηπιαγωγού και παιδιών.

Δραστηριότητες

1^η Δραστηριότητα

Ανάγνωση παραδοσιακού παραμυθιού

Στόχοι: Καλλιέργεια της φαντασίας, προσέγγιση της διαλέκτου

Παραμύθια με τον Ναστραδίν Χότζα – Τα έργα του θεού

Το παρακάτω παραμύθι αναφέρεται στον ήρωα Ναστραδίν Χότζα, ο οποίος ανάλογα με την περιοχή που βρίσκεται ονομάζεται και διαφορετικά. Αποτελεί ένα κομβικό σημείο για πολλούς πολιτισμούς από όλο τον κόσμο και αποσκοπεί στη διασκέδαση και την οδήγηση του αναγνώστη σε ένα ηθικό δίδαγμα. Το εύρος του χαρακτήρα βοηθάει στην κατανόηση από την μεριά των νηπίων πως ένας ήρωας παρόλο που έχει διαφορετικό όνομα, χαρακτηριστικά, γλώσσα ή έθιμα, προσαρμόζεται και αναγνωρίζεται από τον κάθε πολιτισμό και προσφέρει χιούμορ και διασκέδαση. Στην ποντιακή διάλεκτο, για παράδειγμα, ο Νασραντίν αναφέρεται ως «Ναστρατίνον», [Α.Παπαδόπουλος, «Παροιμίες Πόντου συλλεχθείσαι και ερμηνευθείσαι» Λαογραφία ΣΤ΄(1917-1918), σ. 41]. Στην Ελλάδα είναι γνωστός με το χαρακτηριστικό Χότζας, αλλά ο τίτλος σε άλλες χώρες μπορεί να είναι: Τζουχά, Μουλλά, Μολλά, Εφέντη.

Το παραμύθι:

Κουρασμένος και ταλαιπωρημένος από τη ζέστη της ημέρας ο Ναστραδίν Χότζα, έψαχνε μέρος να ξαπλώσει και να σκιαστεί.

Μια ψηλή και με πυκνό φύλλωμα καρυδιά στην αρχή του δάσους φαινόταν το τέλειο σημείο... Ξάπλωσε ο Ναστραδίν και άφησε ελεύθερη τη ματιά του να πλανηθεί και να μαζέψει τις ομορφιές του τόπου του. Πως ήταν και ραχάτευε και η ψυχή του χαιρόταν και ευλογούσε τη Σοφία του Θεού για την σκιά που έδωσε σαν προφύλαξη μας από τη ζέστη και τον ήλιο, βλέπει πάνω από το κεφάλι του να κρέμονται -τι άλλο;- καρύδια.

Η θέα τους, του έφερε στο νου -τι άλλο;- καρπούζια! (για τους συνειρμούς του Ναστραδίν θα έπρεπε ίσως να εκπονηθεί σχετική διδακτορική διατριβή, αλλά δεν είναι αυτό το θέμα μας).

- « Α Θεέ μου! Εσύ που όλα καλά τα έφτιαξες σε αυτόν τον κόσμο έκανες ένα λάθος!» σκέφτηκε φωναχτά. «Έβαλες ένα τόσο μεγάλο, ψηλό και δυνατό δέντρο να κάνει τόσο μικρούς καρπούς, ενώ τη μικρή και σερνάμενη στο χώμα πόα την έβαλες να κάμει μεγάλα και βαριά καρπούζια....»

Το αεράκι που τον άκουσε φύσηξε και η καρύδια κούνησε τα κλαδιά της. Ένα καρύδι αποκόπηκε από τη θέση και προσγειώθηκε με γδούπο στην κεφαλή του καλού μας Ναστραδίν! Πόνεσε και βόγκηξε ο Ναστραδίν αλλά έσφιξε τα χείλη και μιλιά δεν έβγαλε.

Μια κοιτούσε το καρύδι, μια τον ουρανό : «Συγχώρα με Θεέ μου», παρακάλεσε στο τέλος. «Εσύ καλά και σοφά τα έκανες όλα εγώ δεν είχα το μυαλό να σκεφτώ τι θα πάθαινα αν μου ρχοταν ένα καρπούζι κατακέφαλα!»

2^η Δραστηριότητα

Μαθαίνω ένα τραγούδι στα ποντιακά

Στόχοι: Σύγκριση διαλέκτου με την νέα ελληνική

Με τη βοήθεια του διαδικτύου, δίνεται το παρακάτω τραγούδι το οποίο ακούνε τα παιδιά. Έπειτα ακολουθεί η ανάλυση των στοίχων και των λέξεων του τραγουδιού. Τέλος, τραγουδούν όλοι μαζί το τραγούδι στη νέα ελληνική.

Σαράντα μήλα κόκκινα – παραδοσιακό ποντιακό τραγούδι
(Καλλιτέχνης: Adem Ekiz Beşköylü, Συμμετέχων καλλιτέχνης: Νίκος Μιχαηλίδης)

Στοιχείο στη ποντιακή:	Στοιχείο στη νέα ελληνική:
<p>Σαράντα μήλα κόκκινα, πούλιμ σαράντα μήλα κόκκινα, γιάβριμ σ' ένα μαντήλ' δεμένα σ' ένα μαντήλ' δεμένα</p>	<p>Σαράντα μήλα κόκκινα, πουλί μου Σαράντα μήλα κόκκινα, γιαβρί μου σε ένα μαντήλι δεμένα</p>
<p>Σαράντα σεβντάς κι αν εφτάς, γιάβριμ σαράντα σεβντάς κι αν εφτάς, πούλιμ κι α βρεικς άμον εμένα κι α βρεικς άμον εμένα</p>	<p>Σαράντα αγάπες κι αν φτιάξεις, γιαβρί μου σαράντα αγάπες κι αν φτιάξεις, πουλί μου δεν θα βρεις σαν εμένα</p>
<p>Για έλα έλα πούλιμ με τεμέν' έλα, γιάβριμ ατό το ματοτέρεμας, πούλιμ θα συρ' και παιρ' τ' αχούλιμ</p>	<p>Για έλα, έλα, πουλί μου με μένα έλα γιαβρί μου αυτό το βλέμμα των ματιών σου θα μου πάρει το μυαλό</p>
<p>Σαράντα μήλα κόκκινα, γιάβριμ σαράντα μήλα κόκκινα, γιάβριμ δεμένα στα μαντήλια κανένα κι έτον κόκκινο, γιάβριμ κανένα κι έτον κόκκινο, γιάβριμ άμον τ' εσά τα χείλη</p>	<p>Σαράντα μήλα κόκκινα, γιαβρί μου σαράντα μήλα κόκκινα, γιαβρί μου δεμένα στα μαντήλια κανένα δεν ήταν κόκκινο, γιαβρί μου κανένα δεν ήταν κόκκινο, γιαβρί μου σαν τα δικά σου χείλη</p>
<p>Για έλα έλα πούλιμ με τεμέν' έλα, γιάβριμ ατό το ματοτέρεμας, πούλιμ θα συρ' και παιρ' το αχούλιμ</p>	<p>Για έλα, έλα, πουλί μου με μένα έλα γιαβρί μου αυτό το βλέμμα των ματιών σου θα μου πάρει το μυαλό</p>
<p>Σαράντα ποταμών νερά, πούλιμ σαράντα ποταμών νερα, γιάβριμ εφτά ραχήα χιόνια κι επόρεσαν να έπλυαν, πούλιμ κι επόρεσαν να έπλυαν, γιάβριμ της κάρδεσιμ τα πόνεα</p>	<p>Σαράντα ποταμών νερά, πουλί μου σαράντα ποταμών νερά, γιαβρί μου από εφτά βουνά τα χιόνια δεν μπόρεσαν να πλύνουν, πουλί μου δεν μπόρεσαν να πλύνουν, γιαβρί μου της καρδιάς μου τους πόνους</p>
<p>Για έλα έλα πούλιμ με τεμέν' έλα, γιάβριμ ατό το ματοτέρεμας, πούλιμ θα συρ' και παιρ' τ' αχούλιμ</p>	<p>Για έλα, έλα, πουλί μου με μένα έλα γιαβρί μου αυτό το βλέμμα των ματιών σου θα μου πάρει το μυαλό</p>

Το παραπάνω τραγούδι δίνει την ευκαιρία στα παιδιά να κατανοήσουν πως τελικά δεν διαφέρει ιδιαίτερα η ποντιακή από την νέα ελληνική. Επίσης, σκοπός της δραστηριότητας είναι τα νήπια να νιώσουν χαρά και ευχαρίστηση αλλά και να το διασκεδάσουν.

3^η Δραστηριότητα

α) Μαθαίνω τα ζώα στα Ποντιακά

Στόχοι: Εκμάθηση λέξης και ποιήματος

Η κότα

Για την έναρξη της δραστηριότητας ο/η εκπαιδευτικός δείχνει στα παιδιά την εικόνα μιας κότας πάνω από την οποία αναγράφεται η λέξη Κότα. Έπειτα, δίνεται στα νήπια η παρακάτω εξήγηση: Την κότα στα Ποντιακά την λέμε (η) κοσσάρα. Όταν έχουμε πολλές κότες μέσα σε ένα κοτέτσι, για παράδειγμα, λέμε τα κοσσάρας.

Ακολουθεί το παρακάτω ποίημα:

‘Η κοσσάρα πίν’ νερόν και τέρει’ ‘ς σόν ουρανόν, τ’ άλλον πίν, τ’ άλλο θολών’ κι ο πετεινόν κρούει φτερόν. ‘Η κοσσάρα με τ’ ορτάσα πάει ‘ σ ορμάν’ και τρώει χορτάρα. Να λελεύ’ ατήν εγώ, εφτάει ωβόν και τρώγω εγώ.

Νέα ελληνικά : Η κότα πίνει νερό, και κοιτά στον ουρανό, άλλο το πίνει, άλλο το θολώνει και ο πετεινός χτυπά φτερό. Η κότα με τις πλεχτές κάλτσες πάει στο δάσος και τρώει χορτάρια. Να τη χαρώ εγώ, κάνει αυγό και τρώω εγώ!

Η πασχαλίτσα

Με τον ίδιο τρόπο, χρησιμοποιείται μια εικόνα από μια πασχαλίτσα και δίνεται η παρακάτω εξήγηση: Η πασχαλίτσα στα ποντιακά λέγεται ποπαδία. Στον πληθυντικό τα ποπαδίας.

Όμοια μπορεί να χρησιμοποιηθούν και οι εξής λέξεις: ο πεντικός (ποντικός), το σκωλέκιν (σκουλήκι), ο αχοιράχαντος (σκαντζόχοιρος), το κοχλίδιν (σαλιγκάρι), το μελεσσίδι (η μέλισσα).

β) Παιχνίδι με κάρτες

Για να γίνει πιο ενδιαφέρον το παιχνίδι, συμπεριλαμβάνονται κάρτες σε ζευγάρια που απεικονίζουν τα παραπάνω ζώα (ή και περισσότερα) με την ονομασία τους και στην ν.ε. και στην ποντιακή. Αναποδογυρίζουμε τις κάρτες και το κάθε παιδί γυρνάει μια κάρτα και διαβάζει αυτό που γράφει. Στη συνέχεια, γυρνάει μία ακόμη κάρτα, προσπαθώντας να βρει το ζευγάρι της. Στόχος του παιχνιδιού είναι να μάθουν τα νήπια την ονομασία των ζώων και να εξασκήσουν τη μνήμη τους.

4^η Δραστηριότητα

Το γράμμα Λάμδα (Λ)

Στόχοι: Εύρεση και παραγωγή λέξεων από Λ στην ποντιακή.

Από το γράμμα Λάμδα ξεκινά στα ποντιακά η λέξη λαζούδ (το λαζούδ=το καλαμπόκι). Δίνεται η εξήγηση στα παιδιά πως το καλαμπόκι στα ποντιακά λέγεται λαζούδ και το άρθρο του είναι το ουδέτερο ‘το’. Στον πληθυντικό είναι τα λαζούδια.

Το Λιθάρ (=η πέτρα), το λώμαν (=το ρούχο)

5^η Δραστηριότητα

Κατηγοριοποίηση λέξεων

Στόχοι: Ταξινόμηση, εξοικείωση με το γραπτό λόγο του διαλεκτικού κειμένου.

Ο/η νηπιαγωγός σχεδιάζει έναν πίνακα με κατηγορίες, στις οποίες τα παιδιά θα ταξινομήσουν τις λέξεις στη σωστή κατηγορία.

Για παράδειγμα δίνονται οι λέξεις: το λαζούδ (=το καλαμπόκι), το χελιδόν, το ζουμπούλ (=το ζουμπούλι), η μύα (=η μύγα), τα πουλία, το κρεμμύδ, το ψωμόπον, ο πετεινόν (=ο κόκορας), το ποδάρ, τα μαλλία, το σείλ (=το χείλος), η κοιλία, τα κεραμίδια, το παραθύρ, το κρεβάτ, το κουστούμ, το μαντήλ, το παντελόν, το τσαρούς (=το τσαρούχι).

Ζώα	Φυτά	Σπίτι	Μέρη του σώματος	Φαγώσιμα	Ρούχα

6^η Δραστηριότητα

Παραδοσιακές ποντιακές φορεσιές

Στόχοι: Εξοικείωση με την προφορικότητα και τη γραφή της διαλέκτου, συνεργασία.

Δίνονται στα παιδιά εικόνες από αντρικές και γυναικείες παραδοσιακές στολές, στις οποίες αναγράφεται η ονομασία του κάθε ρούχου (για παράδειγμα στη γυναικεία: τάπλα - τεπελίκι, σκουλαρίκια, κόσμημα, καμίζ - πουκάμισο ή σπαλέρ - σαλιάρα, κατιφέ - ζακέτο, λαχόρ, ζουπούνα, σαλβάρ, κουντούρας - υποδήματα). Αφού γίνει η περιγραφή της εικόνας η νηπιαγωγός ζητάει από τα παιδιά να γράψουν τις λέξεις που βλέπουν πάνω από αυτές που ήδη υπάρχουν.

7^η Δραστηριότητα

Ποντιακό δίστιχο

Στόχοι: Ανάπτυξη του προφορικού λόγου ενός διαλεκτικού κειμένου

Δευτέραν, Τρίτ', Τετράδ' και Πέφτ', Παρασκευήν δουλεύω. Τη Σάββαν όλα τρώ' ατα, την Κερεκήν γυρεύω.

Στην ν.ε.: Δευτέρα, Τρίτη, Τετάρτη και Πέμπτη, Παρασκευή, δουλεύω. Το Σάββατο όλα τα τρώω, την Κυριακή γυρεύω.

8^η Δραστηριότητα

Τραγούδια του παιχνιδιού

Στόχοι: Επαφή με παραδοσιακά παιδικά τραγούδια

Δίνεται το παρακάτω παιδικό τραγούδι και η νηπιαγωγός ενθαρρύνει τα νήπια να μάθουν όλοι μαζί να το τραγουδάνε. Έπειτα, ζητάει από τα παιδιά να κάνουν μια ζωγραφιά με αυτό που τους εντυπωσίασε περισσότερο. Με αυτό τον τρόπο, το παιδικό τραγούδι θα αποδοθεί και σε εικόνα και έτσι θα γίνει καλύτερα κατανοητό.

Τίμι τίμι

«Τίμι τίμι τον αητέν τον αητέν τον σταυρωτόν, κρούω παίρω το γαντάρ' και φιλώ το καλαμάρ'.

- Καλαμάρι μ' τι θέλεις;
- Θέλω κόκκινον ωβόν, να πουλλάζω τα πουλλόπα και 'εβγαίνω' ς σή φωλέαν κ' εσχωρώ το βασιλέαν»

Πηγή: Άσματα παιγνιώδη Σάντας, Αρχείο Πόντου, Τόμος Δεύτερος

9^η Δραστηριότητα

Τα ποντιακά κάλαντα της πρωτοχρονιάς

Στόχοι: Επαφή των παιδιών με κάλαντα από άλλη περιοχή, ανάπτυξη της μαθησιακής περιοχής της μουσικής, επαφή με τα μουσικά όργανα του πόντου (λύρα).

Τα κάλαντα στον Πόντο δεν ήταν προνόμιο μόνο των παιδιών, αλλά και των μεγάλων. Σε μερικά μέρη ο αρχηγός της οικογένειας, άντρας ή γυναίκα, «εκαλαντίαζεν τ' οσπίτ'», σκόρπιζε δηλαδή διάφορους καρπούς μέσα στο σπίτι και έψελνε «Άμον το ρούζ'νε αούτα τα καλά, αετσ' πα να ρούζ'νε απές' σ' οσπίτ' ν'εμουν τ' ευλοΐας και τα καλοσύνας».

ΑΡΧΗ ΚΑΛΑΝΤΑ

Αρχή κάλαντα κι αρχή του χρόνου
Πάντα κάλαντα, πάντα του χρόνου
Αρχή μήλον έν' κι αρχή κυδών έν'
Κι αρχή βάλσαμον το μυριγμένον
Εμυρίστεν ατο ο κόσμος όλεν
Για μυρίστ' ατο κι εσύ αφέντα – καλέ μ' αφέντα

Έρθαν καλά παιδιά 'ς την πόρταν – και ξαν 'ς την πόρτα σ'
Άψον το κερί σ' κι έλα 'ς την πόρτα σ'
Χα μηλόπα, χα ξερά τζιρόπα – ξερά τζιρόπα
Χα ξερά, μαύρα κοκκυμελόπα – κοκκυμελόπα
Χρόνια πολλά, πάντα και του χρόνου!

ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Αρχή κάλαντα (κι αρχή του χρόνου – δις)
Πάντα Κάλαντα, (πάντα του χρόνου-δις)
Αρχή μήλο είναι κι αρχή κυδώνι είναι
κι αρχή βάλσαμο το ευωδιαστό
Το μύρισε ο κόσμος όλος
Μύρισέ το κι εσύ αφέντη – καλέ μου αφέντη
Έρθαν καλά παιδιά στην πόρτα σου και πάλι στην πόρτα σου
Άναψε το κερί σου κι έλα στην πόρτα
Να μηλάκια, να ξερά αχλαδάκια – ξερά αχλαδάκια
Να ξερά, μαύρα δαμασκηνάκια – δαμασκηνάκια
(Χρόνια πολλά πάντα και του χρόνου)

Τα νήπια ακούνε τα ποντιακά κάλαντα και με τη βοήθεια του νηπιαγωγού γίνεται ανάλυση των στίχων και κατανόηση του νοήματος. Τέλος, τραγουδάνε όλοι μαζί τα κάλαντα στη γιορτή των Χριστουγέννων.

Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: https://www.youtube.com/watch?v=LLO_IaRSYzo

Πηγή: Εγκυκλοπαίδεια του ποντιακού ελληνισμού, εκδ. Μαλλιάρης-Παιδεία.

10^η Δραστηριότητα

Η αλεπού και ο λύκον – Ο μύθος του Αισώπου στα ποντιακά

Στόχοι: Σύγκριση ποντιακής με νέα ελληνική, ανάπτυξη της φαντασίας, καλλιτεχνική δημιουργία

Ο εκπαιδευτικός διαβάζει στα παιδιά τον μύθο του Αισώπου στη νέα ελληνική και κάνει ερωτήσεις στα παιδιά. Έπειτα, το διαβάζει στα ποντιακά και ζητάει από τα νήπια να εντοπίσουν διαφορές. Στη συνέχεια, ζητείται από τα νήπια να ζωγραφίσουν το κομμάτι που τους εντυπωσίασε πιο πολύ. Αφού τελειώσουν, γράφουμε από πάνω αυτό που απεικονίζεται. Για παράδειγμα, αν ένα νήπιο ζωγραφίσει τον λύκο, θα γράψει με τη βοήθεια του/της νηπιαγωγού τη λέξη ο λύκον.

Η Αλεπού έφαεν, εχόρτασεν το κοσσαρόπον.
Έκρυσεν και για το αύριον έναν κομματόπον.
Ας σο τραπέζ' εσ' κώθεν.
Επήγεν 'ς σο χορτάρ' απάν' επλώθεν.
(Αν έν' γομάτον η κοιλία σ')

επορείς να λες και τραγωδίας).
Τερεί – έρται ο μισαφίρτζς ο Λύκον.
Η Αλεπού 'κ' είδεν ατον αϊκον.
Με το ζόρ' το ποδάρα 'τ' τσορκανίζ'.
«Ντο έπαθα εγώ» γρυλίζ'.
Ο Τσοπάνον 'κί κοιμάται, τα Σκυλλία υλάζ'νε,
τα Πρόγατα καλά εράζ'νε.
Εψόφεσα ας σην πείναν».
«Ντο λες φίλε μου; Κρίμαν!
Αν θελτζ θα δίγω σε να τρωσ χορτάρ'».
(Ο Λύκον θα έτρωγεν ολόκληρον κριάρ'.)
Η Αλεπού, ντο έκρυψεν το κρέας, «ανασπάλ'»,
να τρώει χορτάρα τον Λύκον θέλ' να βάλλ'.
Έξεν τα καλά τα λόγια και
'ς σ' οσπίτ' επήγεν ο καημένον.
Η Αλεπού εφέκεν ατόν πεινασμένον.

Τα λόγια εύκολα και πόλικά τσανίζομ'.
Εκείνο που εμάς 'κί γιαραεύ', χαρίζομ'.

Πηγή: Από το βιβλίο του Νίκου Γεωργιάδη (Κιόλιαλη) Η γλώσσα του Αισώπου – Μύθοι 'ς σην ποντιακήν διάλεκτον.

11^η Δραστηριότητα

Οι μήνες του χρόνου στα ποντιακά

Στόχοι: Γνωριμία με τα ήθη και έθιμα του Πόντου, ετυμολογία των λέξεων.

Δίνονται στα νήπια οι ονομασίες των μηνών στη ν.ε. και στην ποντιακή. Αφού γίνει μια πρώτη ανάγνωση με τις ονομασίες στην ποντιακή, ο/η νηπιαγωγός μέσω ερωτήσεων αντλεί πληροφορίες, όπως για παράδειγμα για ποιο λόγο ονομάζεται ο Ιούλιος Χορτοθέρτζς. Η δραστηριότητα μπορεί να γίνει με πολλούς τρόπους. Ένας από αυτούς είναι η σύγκριση των μηνών της νέας ελληνικής με την ποντιακή.

Οι ονομασίες των μηνών

Ιανουάριος	Καλαντάρτ'ς
Φεβρουάριος	Κούντουρος
Μάρτιος	Μαρτ'ς
Απρίλιος	Απρίλτ'ς
Μάιος	Καλομηνάς
Ιούνιος	Κερασινόν
Ιούλιος	Χορτοθέρτζς

Αύγουστος	Αλωνάρτ'ς
Σεπτέμβριος	Σταυρίτεν
Οκτώβριος	Τρυγομηνάς
Νοέμβριος	Αεργίτες
Δεκέμβριος	Χριστιανάρτ'ς

Παρατίθεται ένας πίνακας με τις ονομασίες των μηνών και ο/η νηπιαγωγός τα διαβάξει μαζί με τα παιδιά, δίνοντας παράλληλα την ανάλυση τους. Για παράδειγμα, ο Φεβρουάριος είναι κουτσός (ν.ε. Κουτσοφλέβαρας) και έχει λιγότερες μέρες από τους υπόλοιπους μήνες (28 ή 29) Στην ποντιακή ονομάζεται Κούντουρος γιατί έχει κοντή ουρά. Ο Ιούλιος αντίστοιχα ονομάζεται Χορτοθέρτζ και είναι ο μήνας του θερισμού για τον Πόντο. Ο Μάιος πάλι είναι ο μήνας που φέρνει όλα τα καλά κι έτσι οι Πόντιοι τον αποκαλούν Καλομηνά. Ο Σεπτέμβριος ονομάζεται Σταυρίτεν και παίρνει το όνομά του από την γιορτή της Ύψωσης του Τιμίου Σταυρού στις 14 Σεπτεμβρίου. Με παρόμοιο τρόπο θα γίνει η ανάλυση και για τους υπόλοιπους μήνες και τα στοιχεία που συγκεντρώνονται θα καταγράφονται σε έναν πίνακα.

Ένας ακόμη τρόπος είναι η ανάλυση του κάθε μήνα ξεχωριστά και ποια ήθη και έθιμα περιλαμβάνονται στον εκάστοτε μήνα. Για παράδειγμα, την περίοδο των Χριστουγέννων, εκτός από τη συνηθισμένη γιορτή θα μπορούσε να ενταχθεί και ο μήνας Δεκέμβρης που στα ποντιακά είναι Χριστιανάρτ'ς. Το όνομα του οφείλεται στη γιορτή των Χριστουγέννων. Στον Πόντο οι περισσότερες περιοχές ήταν καλυμμένες με χιόνι, οπότε και οι εξωτερικές δουλειές σταματούσαν. Οι αγρότες γυρνούσαν στα σπίτια τους και οι οικογένειες έβρισκαν την ευκαιρία να περάσουν χρόνο μαζί. Υπήρχε και το εξής δίστιχο: «Ο Χριστιανάρτζ φέρ' κρύον, να σαν π' έχ' τον βίον» (ο Δεκέμβριος φέρνει κρύο, ευτυχισμένος είναι εκείνος που έχει πολλά αγαθά). Ακόμα, μπορούν να συμπεριληφθούν και κάλαντα, τα οποία θα τραγουδήσουν τα νήπια. Με αυτό τον τρόπο θα γίνει η επαφή με τα έθιμα της περιοχής και τον τρόπο ζωής των κατοίκων.

12^η Δραστηριότητα

Τα Μωμογέρια

Στόχοι: Μουσικοκινητική αγωγή, φυσική αγωγή, επαφή με τα ήθη και έθιμα

Ένα ακόμη έθιμο των Ποντίων ήταν το παραδοσιακό θέατρο, «τα Μωμογέρια». Το ειδικό θέατρο περιοριζόταν χρονικά στο δωδεκάημερο, από τα Χριστούγεννα ως τα Θεοφάνια. Σύμφωνα με το έθιμο, λαϊκοί αυτοσχέδιοι θίασοι έδιναν παραστάσεις σε αυλές σπιτιών, σε διασταυρώσεις δρόμων και σε πλατείες χωριών και πόλεων. Οι υποδύομενοι τους διάφορους χαρακτήρες ήταν συνήθως άτομα νεαρής ηλικίας, ανάμεσα στα οποία συγκαταλεγόταν απαραίτητως και ένας λυράρης. Η θεματολογία του ειδικού αυτού θεάτρου ποίκιλλε ανάλογα με τον τόπο. Οι αναφορές είχαν να κάνουν κυρίως με κωμικά στοιχεία. Τα μωμογέρια έχουν εντυπωσιακές στολές και ξεχωριστά χορευτικά. Με αφορμή αυτό, η δραστηριότητα περιλαμβάνει σκετς,

στολές που μπορούν να κατασκευάσουν τα νήπια με διάφορα υφάσματα αλλά και χορό. Οι ρόλοι είναι τα μωμογέρια, η νύφη, η γιαγιά, ο παππούς, ένα διαβολάκι, ένας γιατρός, ο κατής (= αυτός που επιβάλλει την τάξη), καθώς και μια αρκούδα και το αφεντικό της.

Δικτυακά: <https://www.youtube.com/watch?v=ponVZ8xJc-g/>
<http://www.momoyeroi.com/>

και

Γλωσσικό υλικό

Δείγματα διαλεκτικού κειμένου

Ανέκδοτο

Η κωφή η Κερέκη

Ο Γιούρας ο τεμερτζής, ασ' σο Κιλκίς, εθάρ'νεν η γαρή ατ' ντο έτον υπερήφανος σ' ωτία, και καλά κ' έκουεν. Απεφάσισεν έναν ημέραν να πάει στον διατρόν π' έτον για τ' ωτία, τον ωτορινολαρυγγολόγον, άμον ντο λέν' ατον. Αρ' έρται στον διατρόν και λέει ατόν.

- Διατρέ, κάτ' έχ' η γαρή μ' η Κερέκη και καλά – καλά 'κ ακούει. Επειδής ξιά 'κι θέλ' τοι διατρούς, είπα να έρχουμαι μανάχος και να λές με ντο να ευτάω ο άχαρον.

Ο διατρόν είπεν ατον, πως άμα 'κι ορωμάζ' ατεν, 'κ' επορεί να ευτάει δουλείαν. Ασ' άλλον το μέρος ο Γιούρας πισίζ στον διατρόν κάτ' να λείι ατόν:

- Διατρέ, εγώ έρθα σ' εσέν γιατί έκ'σα ότι είσαι πολλά καλός, και με πολλά πτυχία, ασ' σο εξωτερικόν, και ούλ' για τ' εσέναν λένε, και μ' ατά τα κουρφίας εκαντούρεψεν ατον.
- Κάθκα, λέει ατον ο διατρόν, και θα λέω σε ντο θ' ευτ'ας. Άμα πέει με πρώτα τα συνήθειας τη γαρής ισ'.
- Το πουρνόν, λέει ο Γιούρας, σ'κούται, ευτάει όλα τα δουλείας, μαειρεύ' κ' επεκεί παίρ' το χεροδούλ'ν ατ'ς λσο όλομ υην ημέραν μ' από στέκ', τιδέν άλλον 'κ' ευτάει.
- Άκ'σον ντο θ' ευτάς, λέει και διατρόν. Όντες θ' αρχινά με το χεροδούλ', θα πάς απ'οπίσ' ατ'ς και θα μετράς οχτώ ποδαρέας απ' ατέν. Θα πάς και θα στέκ'ς σο όγδοον και θα ρωτάς ατεν: Κερέκη, ντο εμαεόρεψες οσήμερον; Άμα 'κι απαντά σε, θα κατηβαινίς σο έβδομον και ξαν ορωτάς, και αέτσ' θα λές με σε ποίον ποδαρέαν απήντεσεν, για να ξέρω ντο ακουστικά θα δίγ' ατεν.

Αρ' άμον ντο είπεν ο διατρόν, εποίκεν και ο Γιούρας. Εστ'αθεν οχτώ ποδαρέας οπίσ' ασ' στην Κερέκη κ' ορώτατεν: Κερέκη, ρίζα μ', ντο εμαείρεψες οσήμερον; Η κερέκη τιδέν 'κ' έλεεν, ούσαμε έρθεν κ' 'εφτασεν σο πρώτον την ποδαρέαν και ξαν ορωτά: Κερέκη, ρίζα μ', ντο εμαείρεψες οσήμερον; Ατότε εκλώσεν η Κερέκη και λέει ατον:

- Όλαν, Γιούρα, κωφός είσαι; Οχτώ φοράς είπα σε, φασούλα με τα λάχανα εμαέρεψα.

Λεξιλόγιο: τεμερτζής = σιδηρουργός, ορωμάζ' = εξετάζει, πισίζ' = προσπαθεί, κουρφιάς = παινέματα, εκαντούρεψεν = κατάφερε, χεροδούλ' = εργόχειρο, ποδαρέας = βήματα, εκλώσταν = γύρισε

Γιώργος Κωνσταντινίδης, Καλαμαριά 2016

Πηγή: Μηνιαία Εφημερίδα: ΠΟΝΤΙΑΚΗ ΓΝΩΜΗ, Φεβρουάριος 2016/Ετος 7^ο/Αρ. Φύλλου 83

Νανουρίσματα

1^ο παράδειγμα

Κοιμέθ' αρνί μ'
Κοιμέθ' πουλί μ'
Και πάρ' τσ' αυγής τον ύπνον
Εσύ ακόμη θα τρανύντς
Είσαι πολλά μικρίνον

2^ο παράδειγμα

Νάνι, νάνι το μικρόν τ' αρνίν
πώς κοιμάται απέσ' ς σο κουνίν
νάνι το πουλίν, το μικρό τ' αρνίν
ατό πότε θα τρανύν'.

Παροιμίες

- Λαΐζνε με και λαΐσκουμαι = Με κουνούν και κουνιέμαι
- Μέ τά ξερά τά ξύλα καΐουνταν καΐ τά ζογρά = Με τα ξερά τα ξύλα καΐγονται και τα νωπά
- Μέ τά κοσσάρας κείται κά = Με τις κότες κοιμάται

Ονοματολογικά

Αξίζει να σημειωθεί πως τα ονόματα, τα βαφτιστικά και τα επώνυμα της ελληνικής γλώσσας παραθέτουν μεγάλο φάσμα πληροφοριών, τόσο σε ιστορικό όσο και σε πολιτιστικό, εθνικό και οικονομικό επίπεδο. Τα επώνυμα ορίζονται συνήθως από επαγγελματικούς παράγοντες, καθώς και πατρωνυμικά, μητρωνυμικά, εθνικά και παρωνύμια. Τα επώνυμα με βάση το επάγγελμα, πέρα του ορισμού του αξιώματος, δηλώνουν τη διάκριση των ατόμων μεταξύ τους. Πατρωνυμικά, εκφράζονται με τη γενική του ονόματος ή του επωνύμου του πατέρα. Μητρωνυμικά, είναι τα επώνυμα που προέρχονται από το όνομα της μητέρας. Εθνικά, όπου φανερώνουν τον τόπο που έζησε ή δούλεψε (Τριανταφυλλίδης 1982, Ντίνας, Ζαρκογιάννη 2009:133). Στην περίπτωση των ποντιακών επωνύμων, η ταξινόμηση γίνεται με βάση το πατρώνυμο, το επάγγελμα, τοπωνύμια και χαρακτηριστικά ή παρατσούκλια. Ακόμα, κάποια επώνυμα προέρχονται από βαφτιστικά ονόματα, το χρώμα των ματιών, του δέρματος και των μαλλιών, τις σωματικές ή ψυχικές αρετές και ελαττώματα, τη φύση του σώματος, από εβραϊκά ή βυζαντινά ονόματα, από φυσικά φαινόμενα. Από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα τα ποντιακά επίθετα με κυρίαρχες μορφές σε -ίδης και -άδης, κάνουν την εμφάνισή τους, καθώς η τουρκική κυβέρνηση επιτρέπει την δημιουργία σχολείων

στον Πόντο. Να σημειωθεί πως μέχρι τότε υπήρχαν μόνο εκκλησιαστικά σχολεία παλαιού τύπου. Η ίδρυση των σχολείων βασίστηκε στην επιρροή που άσκησαν οι δάσκαλοι της εποχής για την μόρφωση και την εξάπλωση της ελληνικής παιδείας στους μαθητές του Πόντου. Υπό αυτή τη σκοπιά, οι μαθητές καλούνται να καταγραφούν στους καταλόγους και σε μητρώα, χρησιμοποιώντας πλέον την κατάληξη –ίδης στο επώνυμό τους. Πολλά επίθετα βέβαια δεν έφεραν καμία αλλαγή από την αρχική τους και παρέμειναν με την τουρκική κατάληξη σε –όγλου (ογλου= γιος, παιδί του...), για παράδειγμα, Αράπογλου, Γιάσογλου, Παπάζογλου, Εκμεκτσόγλου (αυτός που παρασκευάζει ψωμί, ο φούρναρης), Κιλπζογλου (ο αξιωματούχος η απλά στρατιωτικός «Σπαθόπουλος»), Ζουρνατζόγλου (αυτός που παίζει το ζουρνά, πνευστό λαϊκό όργανο). Σε κάποια επώνυμα συναντάμε τις καταλήξεις: -ειάδης, -πουλλος, -όπουλλος, -ωφ (σλαβ.) Κάποια άλλα επώνυμα έχουν τις καταλήξεις: -άντης, -άντ(οι), -άντων, -άντας, -ής, -κλής, -άς (ήας), -ούλλης, -εάδης, -ύδης, -ήζ.

Πολλοί από τους πρόσφυγες Ποντίους, μετά την έλευσή τους στην Ελλάδα μεταγλωττίσανε τα τουρκικά επώνυμά τους προσθέτοντας τις καταλήξεις –ίδης, -είδης, -ειάδης, -ιάδης για να δηλώσουν εμφαντικά την ελληνική τους καταγωγή. Παρακάτω δίνονται παραδείγματα κάθε κατηγορίας ξεχωριστά:

❖ Πατρωνυμικά-Μητρωνυμικά

Αβραμίδης
Αναστασιάδης
Αντωνιάδης
Αποστολίδης
Βασιλειάδης
Γεωργιάδης
Γρηγοριάδης
Δεσποινιάδης
Εμμανουηλίδης
Θεοδωρίδης
Ιασωνίδης
Ιορδανίδης
Ιωακειμίδης
Κωνσταντινίδης
Μιχαηλίδης
Νικολαΐδης
Πασχαλίδης
Πετρίδης
Σαββίδης
Φιλιππίδης
Χριστοφίδης

❖ Επίθετα από επαγγέλματα-αξιώματα

Ακριτίδης, (ακρίτας, φρουρός ίων συνόρων)

Αμπατζίδης (κατασκευαστής μάλλινων υφασμάτων)
Αρζουχαλτζής (ειδικός γραμματέας-δικολάβος στην τουρκική διοίκηση)
Ζουρνατζίδης (ο μουσικός που παίζει ζουρνά)
Ζυμαρίδης (αυτός που παρασκευάζει ψωμί, ο φούρναρης)
Καζαντζίδης (καζαντζής= χαλκιάς)
Καλαϊτζίδης (καλαϊτζίδης= γανωματής)
Καρβουνίδης (= ο έμπορος κάρβουνου)
Κεμεντζετσίδης (κεμεντζετζής= λυράρης)
Κουγιουμτζίδης ή Κοεμτζίδης (κουγιουμτζής= αργυροχρυσόχος)
Μελάς (ο παραγωγός η έμπορος μελιού)
Οικονομίδης
Τσιλιγκιρίδης (κλειδαράς)
Ουσταμπασιδής (ουστάμπασης= αρχιτεχνίτης, αρχιμεταλλουργός)
Πατρικίου
Πεχλιβανίδης (πεχλιβάνης=παλαιστής)
Σεφεριάδης (πολεμιστής<σεφέρι= πόλεμος)
Σιδερίδης Συγγελίδης (από το εκκλησιαστικό οφίκιο του «συγκέλου» Σύμβουλος του επισκόπου που έμενε μαζί του, στο ίδιο κελί.)
Τερζίδης (ράφτης)
Υφαντίδης

❖ Επίθετα από τοπωνύμια

Κανετίδης (ο καταγόμενος από την Αργυρούπολη, από την ονομασία Καν(ιν) της Αργυρούπολης)
Κογκαλίδης (από το χωριό Κογκά της Τραπεζούντας)
Κοροξενίδης (από το χωριό Κορόνιξα η Κορόξενα της Αργυρούπολης)
Μουρατχανίδης (από το χωριό Μουραχτάν)
Νικοπολιτίδης (από τη Νικόπολη, συναντάται ακόμη και ως Καραχισαρίδης από την τουρκική ονομασία της Νικόπολης «Καραχισάρ»)
Λαρχανίδης (από τη Λαραχανή)
Πολατίδης (από την περιοχή Πολάτ)
Τοκατλίδης (από την Τοκάτη)

❖ Επίθετα από παρατσούκλια και χαρακτηριστικά

Ασικίδης (λεβέντης)
Ασλανίδης (από το aslan= λιοντάρι)
Ατματζίδης (από το atmaca= γεράκι)
Ζαρογουλίδης (αυτός που έχει στραβό λαιμό)
Καβουκίδης (από το καβούκ= όστρακο)
Καμπουρίδης
Καπασακαλίδης (αυτός που έχει χοντρό πηγούνι)
Καρακασίδης (αυτός που έχει μαύρα φρύδια)
Κοτσαμπουϊκίδης (αυτός που έχει μεγάλο μουστάκι)
Κωφίδης
Ποζίδης (ξανθός ή σταχτής)
Τζεζαϊρλίδης (ναυτικός μελαμψός)
Τζιντζής (παιχνιδιάτορας, ταχυδακτυλουργός)
Τσαχουρίδης (γαλανομάτης η ξανθός)

Τοπαλιαννίδης (ο γιος του κουτσού Γιάννη)
Τοσουνίδης (ο γλυκούλης, αφράτος)
Τσιρκινίδης (άσχημος)

❖ Πρώτο συνθετικό το «Χατζή-» (= προσκυνητής των Αγίων Τόπων)

Χατζηαγγελίδης
Χατζηγεωργίου
Χατζηεφραιμίδης
Χατζηιωακειμίδης
Χατζημιχάλης
Χατζηνικολάου
Χατζηπάνος

❖ Από το βαπτιστικό όνομα

Αθανάσιος (Αθανασιάδης)
Ανδρέας (Ανδρεάδης)
Απόστολος (Αποστολίδης)
Νικόλαος (Νικολαΐδης)
Παναγιώτης (Παναγιωτίδης)

❖ Από το χρώμα των ματιών, του δέρματος, των μαλλιών

Καραγκιόζογλου ή Καραγκιοζίδης (μεταγλωττίστηκε σε Μαυρομάτης)
Σαρτσάς (λ.τ. sarı = ο ξανθός, ο κίτρινος)

❖ Από τα σωματικά ελαττώματα

Τοπαλίδης (από το τουρκ. topal = κουτσός)
Παρμακσούζ (από το τουρκ. parmak = δάκτυλο, μεταγλωττίστηκε σε Αδάκτυλος)
Κουλοχέρης (ο μονόχειρας)

❖ Από εβραϊκά ονόματα

Ιακωβίδης (Ιακώβ)
Αβραμίδης (Αβραάμ)
Ισαακίδης (Ισαάκ)
Μιχαηλίδης (μιχαήλ)
Γαβρηλίδης (Γαβριήλ)
Ιωακειμίδης (Ιωακείμ)

❖ Από τα βυζαντινά ονόματα

Φωκάς
Γαβράς
Μουρούζης

Κομνηνός
Βελισσαρίδης (Βελισσάριος)

❖ Από φυσικά φαινόμενα

Χειμωνίδης (χειμώνας)
Ζερζεελίδης (από το τουρκικό zerzele = σεισμός)
Βροχόπουλος (βροχή)

❖ Από παρωνύμια

Σαπουτμάς (από τουρκ. saritmak = ο παράφρων)
Αλαλούκης (από το άλαλος)
Κουσής (από το τουρκ. kus = πουλί. Στην Ελλάδα μεταγλωττίστηκε σε Κουσίδης)

(Πηγή: Βιθυνιακά Χρονικά, Τριμηνιαία Έκδοση Της Αδελφότητας Βιθυνών, Έτος Γ', Τεύχος 8, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2014).

Βαφτιστικά

Οι παραλλαγές των ονομάτων στην ποντιακή είναι αρκετές. Για παράδειγμα, το όνομα Παρασκευή ενώ στην περιοχή της Πάφρας παρέμεινε ίδιο, στην περιοχή της Τραπεζούντας έγινε Παλάση, Παρέσα και Πάλη. Το 1922 ταξίδεψε στην Ελλάδα και πλέον ακούγεται σαν Σούλα. Στον Καύκασο πέρασε σαν Παρέσα, αργότερα πέρασε στο Καζαχστάν και από εκεί ήρθε στην Ελλάδα. Στο Πόντο ήταν πολύ διαδεδομένο το όνομα Σουσάνα που ακούγονταν και σαν Σόνα. Στην Ελλάδα έγινε Σόνια και στο Καύκασο έμεινε Σόνα. Στο Καζαχστάν τις ρωσίδες Σοφίες τις έλεγαν Σόνιες. Με αυτό τον τρόπο έγιναν και πόντιες Σόνες. Με τον ερχομό τους στην Ελλάδα το 1966 - 1967 μερικές καταγράφηκαν σαν Σοφίες. Άλλο ένα παράδειγμα είναι το όνομα Ρούδα, που βγαίνει από την ροδιά και στην ποντιακή ακούγεται σαν ρουδ'. Το όνομα έγινε Ρούδη και ύστερα Ρούδα. Η αλλαγή στο Ρουδάμα έγινε στην εξορία, μόνο στα χαρτιά. Τέλος, το όνομα Μαρία γινόταν Μαρίνα και αντίθετα. Παρακάτω βρίσκονται μερικά παραδείγματα βαφτιστικών:

Νέα ελληνική

Αγάπη
Αγγελική
Άγγελος
Αθανάσιος
Αθηνά
Αικατερίνη
Αλέξανδρος
Αλέξιος

Ποντιακή

Αγάπη, Αγαπίτσα
Αγγέλη, Αγγέλα
ο Άγγελος, -ον
Θανάσης, Θάνος, -ον
Ανθή, Ανθίτσα, Νούλα, Ανθούλα, Σούλα
Κατερίνα, Κάτια
Αλέκος, γυν. Αλεξάνδρα
Αλέξης

Ανέστης	Ανέστης
Αναστασία	Ανάστα, Νάστη
Ανδρέας	Ανδρέας
Άννα	Άννη, Ανίκα, Ανίτσα, Αννούλα
Αντιγόνη	Αντιγόνη
Αντώνιος	ο Αντώντς
Αποστόλης	ο Πότσος, -ον, Πότσολος, -ον
Αριστοτέλης	Τέλης
Αφροδίτη	Άφρω
Αχιλλέας	ο Χίλλος, -ον
Αρτεμισία	Μίση
Βαρβάρα	Βαρβάρα
Βασίλειος	ο Βάσος, -ον
Βασιλική	Βάσω, Βασίλη, Βασίλα
Γαλήνη	Γάλη
Γεώργιος	Γιωρίκας, Γιωργούλη
Γρηγόριος	ο Γοργόρτς, Γρηγόρτς
Δέσποινα	Δέσπω, Δεσποίνη, Ποινή, Ποινίτσα, Ποινούλα
Δημήτριος	Δήμος, Μήτος
Διομήδης	Μήδης
Δόμνα	Τόμνη
Ειρήνη	Νίνα
Ελένη	Ελέγκω, Ελενίτσα
Ελευθέριος	Λευτέρτς
Ελισάβετ	Λισάβ', Λίντα, Λίζα
Ελπίδα	Έλπη
Εριφίλη	Φίλη
Ευγενία	Ευγένη
Ευγένιος	Ευγένης
Ευδοκία	Ευδοκία
Ευδοξία	Ευδοξία
Ευθύμιος	ο Θύμιον, Θυμίκον
Ευθυμία	Θυμία
Ευρώπη	Εύα
Ευστάθιος	ο Στάθιον, Σταθίκον
Ευτυχία	η Ευτύχω
Ευφροσύνη	η Φρόση
Ζαχαρίας	Ζαχαρέας
Ζωή	η Ζοίκα
Ηρακλής	ο Ηράκλης
Θεανώ	Θεόνη
Θεμιστοκλής	ο Θεμιστόκλης
Θεοδοσία	Θοδοσία
Θεοδώρα	Θοδώρα
Θεόδωρος	ο Θόδωρον
Θεοφάνης	ο Θεόφανον, -ος
Φεοφρονία	Φρονία
Θεοχάρης	Χάρης, Χάτσης, Χατζής
Ιάκωβος	ο Ιακώβς'
Ιορδάνης	ο Ιορδάντς

Ιωακείμ	ο Ιακείμς'
Ιωάννης	ο Γιάννες, Γιάγκος, Γιαγκούλης
Καλλιόπη	Κάλλη
Καλυψώ	Κάλη
Κλεοπάτρα	Κλεόπα, -η
Κυριακή	Κερέκη, Κερεκίτσα, Κίτσα
Κυριάκος	ο Κυριάκον
Κωνσταντίνος	Ο Κώτσιον, ο Κώστης
Λάζαρος	ο Λάζον, ο Λαζαρίκον
Λεωνίδα	Λιόνιας
Μαγδαληνή	Μάγδα
Μαριάνθη	Ανθή
Μαρία	Μάρω, Μαρίκα, Μαρίτσα, Μαρή
Ματθαίος	ο Ματθαίον
Μελπομένη	Μέλπω
Μιλτιάδης	ο Μίλτον, -ος
Μιχαήλ	Μίχας
Νικόλαος	ο Νίκον, -ος
Όλγα	Όλη
Ονούφριος	Ονούφρης
Ουρανία	Ουράνη
Παναγιώτης	Πάνος, -ον, Πάντζον, -ος, Πανίκας
Παρθένα	Παρθενίτσα, Παρθένη
Παρθενόπη	Νόπη
Παμφίλη	Φίλη
Παύλος	ο Παύλον
Πελαγία	Πελαγία
Πέτρος	ο Πέτρον
Πηνελόπη	Πινή
Πολυξένη	Ξένη, Πόλη
Πολυχρόνης	ο Πόλιον, Πόλης
Πρόκοπος	Προκόπς'
Σοφία	Σόφη, Σοφίκα, Τσόφη, Φίτσα, Φοφώ
Σπυρίδων	ο Σπύρον, -ος
Σταύρος	ο Σταύρον, -ος
Στέφανος	ο Στέφον, -ος
Στυλιανός	ο Στύλον, -ος
Στυλιανή	Στάλη, Σταλικά
Σιμέλα	Σουμέλα
Συμεών	ο Σύμων
Σωκράτης	ο Σώκρον, -ος
Σωτηρία	η Σωτήρα
Τριαντάφυλλος	ο Τράντης
Φίλιππος	ο Φίλον, Φιλίκον
Χαράλαμπος	ο Χάμπος, -ον, Λάμπον, Λάμπης
Χαρίκλεια	Χαρίκλη
Χρήστος	ο Χρήστον
Χριστόφορος	ο Στόφορον, -ος
Χρυσούλα	Χρυσή, Σούλα

Γλωσσάρι

Παρακάτω παρατίθεται το γλωσσάρι της διαλέκτου μαζί με τις σημασίες της κάθε λέξης.

- Διάφορα αντικείμενα

ακονιστήρ	=	ακονιστήρι
αλφάδ	=	αλφάδι
γαντάρ	=	ζυγαριά
γουβίν	=	πηγάδι
δαβρίν	=	βέργα
ζαρ	=	ζάρι
ζουρνά	=	κλαρίνο
θεκάρ	=	θήκη μαχαιριού
θρακάλ	=	καρβουνόφτυαρο
κελπετήν	=	τανάλια
κεμεντζέ	=	ποντιακή λύρα
μασαίρ	=	μαχαίρι
ξουράφ	=	ξυράφι
παπόρ	=	βαπόρι
παράδας	=	χρήματα
πασιαπόρτ	=	διαβατήριο
πεσκίρ	=	πετσέτα
σερομίλ	=	μυλόπετρα
ταούλ	=	νταούλι
τοξάρ	=	δοξάρι
τουβάρ	=	ντουβάρι
τσακούτς	=	σφυρί
τσαχμάχ	=	τσακμάκι

- Γεωργία

αλών	=	αλώνι
ασύρ	=	άχυρο
γιαζίν	=	πεδιάδα
δικέλ	=	τσάπα
ζεβλίν	=	σιδερόβεργα ζυγού
θέμαν	=	μέρος χωραφιού
θήρισμαν	=	θήρισμα
καγάν	=	δρεπάνι
κεπήν	=	κήπος
κλαδευτήρ	=	κλαδευτήρι
κοκίν	=	σιτάρι
κουρίν	=	κούτσουρο

κούσται	=	σβόλοι από χώμα
λαγκάδ	=	λαγκάδι
λάμνω	=	οργώνω
λιθάρ	=	πέτρα
λιθαρόπα	=	πετρίτσες
ορμίν	=	ρεματιά
παράν	=	σειρά χωραφιού
πελ	=	φτυάρι
ρακάν	=	βουνοπλαγιά
ρασήν	=	βουνό/ όρος
ρασόπον	=	ραχούλα
σπορίδ	=	γραμμή σποράς
τάβλα	=	σταύλος
τουρπάν	=	δρεπάνι
τσαχελίζω	=	τσαπίζω
τσακέλ	=	τσάπα
τσαήρ	=	βοσκή
τσαμούρ	=	λάσπη
χορτάρ	=	χορτάρι
ψιλοζύγιανος	=	ζώδιο ζυγού
ωβαστάριν	=	κοτέτσι

• Ζώα

αγριόγατεσα	=	αγριόγατα
αγροκόσαρον	=	αγριόκοτα
αηδόν	=	αηδόνι
βουδ	=	βόδι
γαϊδούρ	=	γαϊδούρι
γιαμασκούλα	=	καρδερίνα
γουρούν	=	γουρούνι
ζα	=	ζώα
ζαγάρ	=	ζαγάρι
ζαρκάδ	=	ζαρκάδι
ηλάζω	=	γαβγίζω
θέκα	=	φώκια
θεπέλ	=	μεγάλος αετός
θερίον	=	θηρίο
θέσα	=	σκόρος
καναρίν	=	καναρίνι
κασκάρα	=	καρακάξα
κάτα	=	γάτα
κομές	=	βουβάλι
κοσάρα	=	κότα
κοσού	=	κλώσα
κοχλίδ	=	σαλιγκάρι
κριάρ	=	κριάρι
λέλεκον	=	πελαργός

λεοντάρ	=	λιοντάρι
μελεσσίδ	=	μέλισσα
μουλάρ	=	μουλάρι
μουσκάρ	=	μοσχάρι
μπίκας	=	ταύρος
μύα	=	μύγα
νουςάκα	=	κοτούλα
νυχτοπούλ	=	νυχτοπούλι
οψάρ	=	ψάρι
παγόν	=	παγόνι
πεντικόν	=	ποντικός
πετεινόν	=	κόκορας
πόνε	=	κοτέτσι
ποστ	=	δέρμα/ προβιά
πουγασάρ	=	ζώο που σέρνει
πουλία	=	πουλιά
σκωλέκ	=	σκουλήκι
φορφάκα	=	βάτραχος
χελιδόν	=	χελιδόνι
χοροσάλφα	=	σαύρα
χτήνον	=	αγελάδα
ψιλοπούλλ	=	πουλάκι
ψίψη	=	γάτα

• Φυτά

αγγούρ	=	αγγούρι
ζιζάν	=	ζιζάνι
ζουμπούλ	=	ζουμπούλι
θαλύνω	=	βγάζω βλαστούς
θαμνίν	=	θάμνος
θομάρ	=	θυμάρι
θρύμπος	=	θρούμπη
ιντζίρ	=	σύκο
ιώρα	=	οπωρικά
ιτέα	=	ιτιά
καρτόφ	=	πατάτα
κεράς	=	κεράσι
κιντέατα	=	τσουκνίδες
κοκκίμελον	=	κορόμηλο
κουκούτς	=	κουκούτσι
κουνουπίδ	=	κουνουπίδι
κουτούνα	=	κοτσάνι καλαμποκιού
κρεμμύδ	=	κρεμμύδι
λαζούδ	=	καλαμπόκι
λεβόρ	=	πικροδάφνη
λεμόν	=	λεμόνι
λεφτοκάρ	=	φουντούκι

μαντσάνα	=	μελιτζάνα
μαρούλ	=	μαρούλι
μομότς	=	κουκουνάρα
μορ	=	μούρο
μουμουδάκ	=	φράουλα
νεχούτ	=	ρεβίθι
ορμάν	=	δάσος
παήρ	=	γρασίδι
παμιτόρ	=	ντομάτα
πελίτια	=	βελανιδιές
περβόλ	=	περιβόλι
πλατάν	=	πλατάνι
πορτοκάλ	=	πορτοκάλι
σεούτ	=	ιτιά
σέφτελον	=	παντζάρι
τουρπ	=	ρεπάνι
τσατσίν	=	κλαδάκι
τσιτσάκ	=	λουλούδι
φλούγκωμαν	=	βλάστηση
χαρπούζ	=	καρπούζι

- Μαγειρική

άλας	=	αλάτι
αλεύρ	=	αλεύρι
αλίζω	=	αλατίζω
αλκόν	=	αλμυρό
βούκα	=	μπουκιά
βούτορον	=	βούτυρο
γαβούν	=	πεπόνι
έμνοστος	=	νόστιμος
εμπονέστε	=	νηστεία
έπα	=	ήπια
έφαες	=	έφαγες
εφάνζα	=	τάισα
θογαλίζω	=	χωρίζω το ανθόγαλο
θροφή	=	τροφή
θυλλόπιτες	=	πίτες τηγανιτές
ινώνω	=	χυλώνω
καταίφ	=	κανταΐφι
κηφαλόποδα	=	πατσάς
κρασία	=	κρασιά
κρουθάρ	=	κριθάρι
λαδ	=	λάδι
μακαρίναν	=	ποντιακό μακαρόνι
μελ	=	μέλι
μπορτς	=	βοδινό βραστό
ξύγαλαν	=	γιαούρτι
ξυδ	=	ξύδι
παστέλ	=	παστέλι

πιάφ	=	πιάφι
πιτέρ	=	πιτέρι
πισία	=	πίτες
πλουγούρ	=	πλιγούρι
πυρίφτε	=	φουρνόφτυαρο
πυρίφτω	=	φουρνίζω
σκιρός	=	πηχτός
στύπα	=	τουρσί
ταν	=	αριάνι
τερέβω	=	ξεφλουδίζω καλαμπόκι
τρίμαν	=	ποντιακός τραχανάς
τσιριχτά	=	τηγανίτες
τσουμούρ	=	ποντιακό φαγητό
υλιστόν	=	στραγγισμένο γιαούρτι
φούστρον	=	αυγά τηγανιτά
ωβά	=	αυγά

- Ψωμοειδή

ζουμάρ	=	ζυμάρι
ζουμώνω	=	ζυμώνω
θρουμπούλ	=	ψίχουλο
κερκέλ	=	κουλούρι
λαβάς	=	λαγάνα
οχλαγούν	=	ξύλινη πιάστρα λαγάνας
παξιμάδ	=	παξιμάδι
πουρμάδας	=	τσουρέκια
σουσάμ	=	σουσάμι
ύψωμαν	=	αντίδωρο
φελίν	=	κομμάτι καρβέλι
ψωμία	=	ψωμιά
ψωμίτζα	=	φέτα ψωμιού
ψωμόπον	=	ψωμάκι

- Μέρη του σώματος

αντζήν	=	πόδι
γούλα	=	λαιμός
γριντζίλαι	=	ούλα
έντερον	=	έντερο
ζαρομύτς	=	στραβομύτης
ηγκορέα	=	κόρη ματιού
ήπαρη	=	συκώτι
θεραπίδες	=	ουλές σώματος
καρδία	=	καρδιά
κατσίν	=	πρόσωπο
κατσία	=	πρόσωπα
κηφάλ	=	κεφάλι

κοιλία	=	κοιλιά
κοτύλα	=	σβέρκος
κοτς	=	φτέρνα
λεντς	=	πόδι
μάγλα	=	μάγουλα
μακροσέρτς	=	μακροχέρης
μαλλία	=	μαλλιά
μασοτέραι	=	τραπεζίτες (δόντια)
μούστα	=	γροθιά
νυς	=	νύχι
ξυμίτς	=	γαμψομύτης
ομάτ	=	μάτι
ποδάρ	=	πόδι
σειλ	=	χείλι
σερ	=	χέρι
τσιμίδ	=	μυαλό
τσίπα	=	αφαλός
χερόπα	=	χέρια
ωμία	=	ώμοι
ωμοπλάτ	=	ράχη
ωτία	=	αυτιά

- Ενδυμασία

γελέκον	=	γιλέκο
ζίπκας	=	ποντιακή αντρική φορεσιά
ζωνάραι	=	ζωνάρια
καμίσ'	=	πουκάμισο
κουστούμ	=	κουστούμι
λόμαν	=	ρούχο
λόματα	=	ρούχα
μανίκ	=	μανίκι
μαντήλ	=	μαντήλι
ορτάρ	=	κάλτσα
παντελόν	=	παντελόνι
παπούτς	=	παπούτσι
σαντάλ	=	σανδάλι
τσακέτ	=	ζακέτα/σακάκι
τσαρούς	=	τσαρούχι
τσιτ	=	τσεμπέρι
ύφαση	=	ύφανση

- Επάγγελμα/ Ιδιότητα

αγροφύλακας	=	γουρουχτζής
αγωγιάτης	=	κατιρτζής

αρχιμάστορας	=	ουστάπασης
αρχιτέκτων	=	ουστάπασης
αρχιτεχνίτης	=	ουστάπασης
αστυνομικός	=	ζαπτιές
βοσκός	=	τσοπάνος
γανωτής	=	καλαϊτζής
γεωργός	=	ρεντζιπέρτς, τσιφτσής
γιατρός	=	δατρόν
γιατρίνα	=	γιατρέσσα
δάσκαλος	=	δάσκαλον
δασοφύλακας	=	γουρουχτζής/ κορουκτζής
διευθυντής	=	διαταγωγός
δικαστής	=	κατής
δικηγόρος	=	αβουκάτος
ελαιο-		
χρωματιστής	=	νακάης
ιδιοκτήτης		
καραβανιού	=	πεζικιάνος
καφετζής	=	καβετζής
κηπουρός	=	παχτσεβάνος (παραγωγός οπωροκηπευτικών)
κλειδαράς	=	τιλιγκίρτς
κουλουράς	=	σημιτζής
κουρέας	=	παρπέρτς
κρεοπώλης	=	κασάπς
κτίστης	=	ταχτζής
κυβερνήτης		
ιστιοφόρου	=	σανταλτζής
κυνηγός	=	αβτζής
λευκο-		
σιδηρουργός	=	τενεκετζής
λυράρης	=	λυριτσής
μαραγκός	=	τιλκιάρτς, τογραματζής
μάγειρας	=	μάερας
μικροπωλητής	=	τσαρτσής
μισθωτός	=	καματάρτς
μυλωνάς	=	χαιλιετάρτς
νυχτοφύλακας	=	πασβάντς
παπλωματάς	=	γεργαντζής
παντοπώλης	=	πακάλτς
ράφτης	=	τερζής
ράφτης μάλλινων		
παλτών	=	απατζής & αμπατζής
σιδηρουργός	=	τεμιρτζής

τσαγκάρης	=	κουντουρατζής
φούρναρης	=	φουρουντζής
χρυσοχόος	=	κουϊμτζής

- Ηθικές Ιδιότητες

αγαθέσα	=	αγαθή
αγκαλέζω	=	αγκαλιάζω
αγκαλώ	=	καταγγέλω
αγληγορώ	=	βιάζομαι
αγνόν	=	αγνός
αγούρ	=	αγόρι
άγουρον	=	άντρας
αχτάλεμαν	=	σκάψιμο
δεβάζω	=	διαβάζω
εβγάλνε	=	βγάζουν
εγέλانا	=	γελούσα
εμέτσα	=	μέθυσσα
έξυπνεσα	=	έξυπνη
επόρω	=	μπορώ
εφίλεσα	=	φίλησα
θέκλα	=	κουτσομπόλα
καλατσεύω	=	μιλάω
καλέσα	=	καλή
κ' είμαι	=	δεν είμαι
κλίσκουμαι	=	σκύβω
κλώσκουμαι	=	γυρίζω
κοντέσα	=	κοντή
κορτσόπον	=	κοριτσάκι
κούηξον	=	φώναξε με
κρούγω	=	χτυπώ/δέρνω
λαγκέβω	=	πηδώ
λά(η)σκουμαι	=	κουνιέμαι/τριγυρνώ
λάλα	=	παλαβή
λαρώνω	=	γιατρεύω
λιγούμαι	=	λιγώνομαι
λιφτέσα	=	ελαφρόμυαλη
λοχούσα	=	λεχώνα
μάησα	=	μάγισσα
μαθεμέντσα	=	μαθημένη
μαλάζω	=	πιάνω
μασχαρεύω	=	αστειεύομαι
μεθυστέας	=	μπεκρής

μενώ	=	παραγγέλλω
μιζέτερος	=	μεγαλύτερος
μικρέσα	=	μικρή
μονάζω	=	φιλοξενώ
μουατσήρτς	=	μουσαφίρης
μουχατσήρ	=	πρόσφυγας
νεβζίνω	=	σβήνω
νεσπάλω	=	ξεχνώ
νηστικιέσα	=	νηστική
νίφτω	=	πλένω
νουνίζω	=	σκέφτομαι
ξαεύω	=	χαϊδεύω
ξανιτέας	=	ξενιτεμένος
ξύσκουμαι	=	ξύνομαι
οξουκά	=	έξω
παίρω	=	παίρνω
παλαλόν	=	τρελός/παλαβός
παλαλούμαι	=	τρελαίνομαι
πασύνω	=	παχαίνω
πατ και δέβα	=	προσπέρασε
πέατον	=	πες τον
πέει	=	πες
πέμε	=	πες μου
πίσον	=	κάνε
πίσωνατον	=	κάνε τον
πόντιεσα	=	πόντια
πορπατώ	=	περπατώ
προκομέντσα	=	εργατική
ριγώ	=	κρυώνω
ρούζω	=	πέφτω
ρούξιμον	=	πέσιμο
σαγλάμς	=	γέρος
σασέβω	=	τα χάνω
σαψάλ'ς	=	τρελός
σεβτάς	=	αίσθημα
σέρα	=	χήρα
σιλέβω	=	σφουγγαρίζω
σκούμαι	=	σηκώνομαι
σπίγγομαι	=	σφίγγομαι
σπογγίζνε	=	σκουπίζουν
στα	=	σταμάτα
σύρον	=	τράβα
ταβίζω	=	μαλώνω

ταγιάνεμα	=	αντοχή
ταράγουμαι	=	ανακατεύομαι
τελείμαι	=	τελειώνω
τέρεν	=	κοίταξε
τερώ	=	κοιτάζω
τερέστε	=	κοιτάζτε
τρανά	=	μεγάλα
τρανέσα	=	μεγάλη
τρανίνω	=	μεγαλώνω
τσαήζω	=	φονάζω
τσακώνω	=	σπάω
τσάτσαλον	=	ολόγυμνος
υβρίζω	=	βρίζω
υλίγω	=	στραγγίζω
υπνώνω	=	νυστάζω
φάζω	=	ταΐζω
φίλεμαν	=	φίλημα
φουρκίζω	=	πνίγω
φτείρκουμαι	=	φταρνίζομαι
χαμάλτς	=	χαμάλης
χαμελέσα	=	κοντή
χαπάρ	=	είδηση
χατεύω	=	διώχνω
ψαλαφώ	=	ζητάω
ψινίζω	=	ψονίζω
ψοφεμένος	=	τσιγκούνης
ψη	=	ψυχή
ωκνώ	=	τεμπελιάζω
ωλένα	=	αγκαλιά
ωράζω	=	φυλάγω

• Ήθη και έθιμα

αγίασμαν	=	αγίασμα
άθαφτεσα	=	άθαφτη
αντρίζω	=	παντρεύομαι
γήτεμαν	=	μάτιασμα
δέβολον	=	διάβολος
δεσπότς	=	δεσπότης
εγεννέθαν	=	γεννήθηκαν
έξεργος	=	γιορτή/αργία
εορτάζ	=	γιορτάζει
εσουμαδεύτα	=	αρραβωνιάστηκα

θανατέα	=	ετοιμοθάνατος
θανέσα	=	μνημόσυνο
θανή	=	θάνατος/κηδεία
θεωνάς	=	άθεος/άπιστος
θυμαντόν	=	θυμιατό
κλωστός	=	κρυφοχριστιανός
κολατίζω	=	αμαρτάνω
Λαμπρή	=	Πάσχα
Παναήα	=	Παναγία
πάντρεψον	=	παντρέψου
πιστέσα	=	πιστή
ποπάς	=	παπάς
σουμάδαι	=	αρραβώνες
ταφήν	=	τάφος
υπαντρεία	=	παντρεία
χαράν	=	γάμος
χάρον	=	χάρος
ψαλλέτσω	=	ψέλνω
ψοφωμός	=	θάνατος
ψυχοκόκκ	=	σιτάρι για κόλλυβα

- Καιρός/Μήνες

Άγουστον	=	Αύγουστος
αγράνεμον	=	αγριάνεμος
Αεργίτες	=	Νοέμβριος
Απρίλτς	=	Απρίλης
βρεσήν	=	βροχή
ελίβωσεν	=	μαύρισε ο ουρανός
ήλεμ	=	ήλιε μου
ημέρωμα	=	ξημέρωμα
Θερμός	=	Ιούλης
θερνός	=	θερινός
θέρον	=	καλοκαίρι
ιβόρα	=	αέρας
Κερασινός	=	Ιούνης
Κερεκή	=	Κυριακή
κιντίν	=	απόγευμα
Κούντουρον	=	Φλεβάρης
λείβ	=	σύννεφο
Μάρτς	=	Μάρτιος
μοθοπώρ	=	φθινόπωρο
οπέρτς	=	πέρσι

οπουρνά	=	αύριο
οσήμερον	=	σήμερα
οψέ	=	χθες
οψεκές	=	τις προάλλες
Παρέσα	=	Παρασκευή
Πέφτ	=	Πέμπτη
σειμουγκόν	=	χειμώνας
σον	=	χιόνι
Σταυρίτες	=	Σεπτέμβρης
Τρυγομηνάς	=	Οκτώβρης
Χορτοθέρτς	=	Ιούλης
Χριστιανάρτς	=	Δεκέμβρης
χρόναι	=	χρόνια
ψιλοβρέχ	=	ψιχαλίζει
ώρας	=	ώρες

- Οικία

γιοργάν	=	στρώμα
θεμελία	=	ράφια
θόλιν	=	καμάρα
θύριν	=	πόρτα
καλάθ	=	καλάθι
κατωφύρ	=	κατώφλι
κεραμίδαι	=	κεραμίδια
κιλίμ	=	κιλίμι
κουνίν	=	κούνια
κρεβάτ	=	κρεβάτι
μαξιλάρ	=	μαξιλάρι
ορδανίν	=	καπνοδόχος
οσπίτ	=	σπίτι
παλκόν	=	μπαλκόνι
παραθύρ	=	παράθυρο
πατητήρ	=	πατητήρι
περβάζ	=	περβάζι
πλουμίδ	=	στολίδι
σερούλ	=	χερούλι
σκεπασίας	=	σκεπές
ταρέζ	=	ντουλάπι
τησάκ	=	πάπλωμα
τουσιέκ	=	στρώμα
τσαγχ	=	τζάκι
τσιφλίκ	=	τσιφλίκι

φορκάλ	=	σκούπα
φουρνίν	=	φούρνος
ψιλορέα	=	ψιλικά σπιτιού

- Οικιακά σκεύη

βέτρε	=	κουβάς
ιγδί	=	γουδί
ιμπρίκ	=	δοχείο νερού
ισκυρά	=	κούπα
καζάν	=	καζάνι
λαήν	=	στάμνα
ξυλάγκ	=	ξύλινο δοχείο για διαχωρισμό βουτύρου από αριάνι
παγούρ	=	παγούρι
σαχάν	=	πιάτο
σινίν	=	ταψί
σκαφίδ	=	σκάφη
σκεύια	=	σκεύη
τας	=	ποτήρι
χουλέρ	=	κουτάλι
ψιλουρία	=	σκεύη σπιτιού

- Οικογένεια

αδερφέσα	=	αδερφή
θείον	=	θείος
θυγατερίτζα	=	κορούλα
καλομάνα	=	γιαγιά
κουμπαρέσα	=	κουμπάρα
λυκοπάππος	=	προπάππος
μοναχοπαίδ	=	μοναχοπαίδι
νισαλούς	=	μνηστήρας
νυφάδες	=	νύφες
παιδόπον	=	παιδάκι
πάππος	=	παππούς
πάτερα	=	πατέρα
σνίφσα	=	συννυφάδα
ταής	=	θείος
κορίτς	=	γεροντοκόρη
τρανόναγουρ	=	γεροντοπαλικάρο
τρανός	=	μεγάλος
χάταλα	=	μικρά παιδιά

- Συναισθήματα

αγρούμαι	=	φοβούμαι
άκαρδεσα	=	άκαρδη
αροθυμώ	=	νοσταλγώ
γελαστέας	=	γελαστός
εγάπανα	=	αγαπούσα
εχπαράγα	=	τρόμαξα
λελέβω	=	να χαρώ
λελέβω σε	=	να σε χαρώ
νασάν	=	χαρά
φογούμαι	=	φοβάμαι
χάρουμαι	=	χαίρομαι
χολέσκουμαι	=	θυμώνω

- Καλλωπισμός/Αισθητική

άβαφεσα	=	άβαφη
άνιφτεσα	=	άπλυτη
άσκεμα	=	άσχημα
γιοσμάς	=	όμορφος
ένιψα	=	έπλυνα
λουσμέντσα	=	λουσμένη

- Διάφορα

αβούτα/		
α'ούτα	=	τούτα/αυτά
αβούτο	=	τούτο
αδά	=	εδώ
αδακά	=	εδώ πέρα
απές	=	μέσα
άψιμον	=	φωτιά
κεκά	=	κοντά
κουκούλ	=	κουκούλι
κουσούρ	=	κουσούρι
μάθεμαν	=	μάθημα
μερ	=	που
μεσοστράτ	=	μισός δρόμος
μιλέτ	=	λαός

μωμώερα	=	καρναβάλια
νε	=	ούτε
νέπε	=	βρε συ
ντ' έφτας	=	τι κάνεις
ντ' εφτάνε	=	τι κάνουν
ντο	=	τι
ντο σιλεγός	=	τι λογής
ξάη	=	καθόλου
ομάλ	=	ίσιωμα
οπίς	=	πίσω
ουλ	=	όλοι
πα	=	πια/και
πασκήμ	=	μήπως
πουδέν	=	πουθενά
Ρωμανία	=	Βυζάντιο/Πόντος
σα	=	στα/στις
σ' ατέν	=	σ' αυτήν
σ' ατόν	=	σ' αυτόν
σ' από	=	σ' αυτό
σ' ατινέτερα	=	σ' αυτούς
σο	=	στο
τεμά	=	δικά μου
τεμέκ	=	δηλαδή
τσιπ καλά	=	πολύ καλά
φέγγον	=	φεγγάρι
ώι	=	ωχ

Παράρτημα

<p>Τηλέμαχος Κοκκαλέλης</p> <p>Ἡ κοσσάρα πίν' νερόν καί τερει 'ς σόν ούρανόν, τ'άλλο πίν, τ'άλλο θολών κι ὁ πτεινόν κρούει φτερόν.</p> <p>Ἡ κοσσάρα μέ τ'όρτάρρα πάει 'σ ὀρμάν' καί τρώει χοριτάρρα. Νά λελεύ' στήν ἐγώ, ἐφίσει ὠβόν καί τρώγω ἐγώ.</p>	<p>Μαθαίνω τὰ ζῶα στα Ποντιακά: ἡ κότα</p> <p>Τὴν κότα στα Ποντιακά τὴν λέμε (ἡ) κοσσάρα. Ὅταν ἐχουμε ἕνα κοπέτσι με πολλές κότες λέμε, τὰ κοσσάρας.</p> <p>Τηλέμαχος Κοκκαλέλης</p>
--	---

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αθανασιάδης Σ. Το Συντακτικό της ποντιακής διαλέκτου, Καστανιά Βέροιας 1977, Εκδόσεις Σωματείου Παναγία Σουμελά
- Γώτη, Ε. & Ντίνας, Κ. 2012. Αναλυτικά Προγράμματα Γλωσσικής Διδασκαλίας για την προσχολική εκπαίδευση: διαδρομή ενός αιώνα. Στο: Πρακτικά 6ου Συνεδρίου Ιστορίας της Εκπαίδευσης. Πάτρα 30/9 – 2/10/2011: 553-564
- Δελβερούδη Ρ. (2001) Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός, Γλωσσική ποικιλία [Α9] Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: http://www.greek-language.gr/greekLang/studies/guide/thema_a9/index.html
- Δελβερούδη Ρ. (2001), Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός, Γλώσσα και διάλεκτος [Α8] Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: http://www.greek-language.gr/greekLang/studies/guide/thema_a8/index.html
- Δενδρινού Β. (2001), Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός, Διγλωσσία [Β5] Κοινωνικές και τοπικές διάλεκτοι, Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: http://www.greek-language.gr/greekLang/studies/guide/thema_b5/02.html
- Έκφραση Έκθεση (Α Λυκείου) – Βιβλίο Μαθητή, Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία, Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A110/246/1822,5869/>
- Ελληνική Διαλεκτολογία, Τόμος 4^{ος} Αφιέρωμα στην Ποντιακή 1994 – 1995, Εκδοτικός Οίκος Αδερφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1995
- Επιτροπή Ποντιακών Μελετών: Η Ακαδημία των Ποντιακών γραμμάτων (Μέρος Β΄) Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://ergasia-press.gr/epitropi-pontiakon-meleton-akadimia-ton-pontiakon-grammaton-meros-v/>
- Επιτροπή Ποντιακών Μελετών, Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://www0.epm.gr/epm.gr/epm.htm>
- Ζήση Α, Εποπτικό υλικό για την ημέρα μνήμης της Γενοκτονίας των Ποντίων, Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: http://dreamkindergarten.blogspot.com/2013/05/blog-post_17.html
- Καραγιαννίδου Ζ, Άρθρο: Ονόματα και οι Παραλλαγές τους στην Ποντιακή διάλεκτο (20 Ιουλίου 2016), Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://romaiisa.blogspot.com/2016/07/blog-post.html>
- Καραντζή Χ. 2011 «Γλωσσικές ποικιλίες και εκπαίδευση: όψεις της ελληνικής εμπειρίας», 6ο Επιστημονικό Συνέδριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης

Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://greeklanguage.gr/>

Κηρυκόπουλος Μ. Συνοπτική Γραμματική της Ποντιακής Διαλέκτου, Βασισμένη στο ιδίωμα Χαλδίας-Τραπεζούντας-Ματσούκας, Αθήνα 2015

Κωτσαλίδου Δ. Διαθεματικές προτάσεις εργασίας για το νηπιαγωγείο και το δημοτικό, Θεωρία και πράξη, Το Βιβλίο στην Εκπαίδευση, Εκδόσεις Καστανιώτη

Λαπαρίδης Ν. Ετυμολογικό – Ερμηνευτικό Λεξιλόγιο Ποντιακών λέξεων προερχόμενων από την αρχαία ελληνική γλώσσα, Έκδοση Β', Εκδοτικός Οίκος Αδερφών Κυριακίδη, 2002

Ντίνας Κ. & Γώτη Ε, Ο Κριτικός Γραμματισμός στη Σχολική πράξη: Αρχίζοντας από το Νηπιαγωγείο, Εκδόσεις GUTENBERG

Ντίνας, Κ. & Ζαρκογιάννη, Ε. 2009. Διδακτική αξιοποίηση των νεοελληνικών διαλέκτων. Η περίπτωση του γλωσσικού ιδιώματος Αφάντου Ρόδου

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (ΔΕΠΠΣ), Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://www.pi-schools.gr/programs/depps/>

Πανελλήνιος Σύνδεσμος Ποντίων Εκπαιδευτικών, Εγχειρίδιο Διδασκαλίας της ποντιακής διαλέκτου σε ενήλικες, Αθήνα 2013

Σαββίδου Λ., Διαδικτυακός παιδότοπος για Ποντιόπουλα, Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://maurothalassopoula.blogspot.com/>

Συμεωνίδης Β. Η θέση των διαλέκτων στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση: ένα παράδειγμα αξιοποίησης της ποντιακής, Γλωσσολογικό συνέδριο 4^ο Τζαρτζάνεια 2012, Οι γεωγραφικές και κοινωνικές ποικιλίες της Νέας Ελληνικής Γλώσσας και η παρουσία τους στην εκπαίδευση, Τύρναβος, 7-9 Δεκεμβρίου 2012

Τεγόπουλος & Φυτράκης, Ελληνικό λεξικό: Μικρό Ελληνικό Λεξικό, , Εκδόσεις Αρμονία ΑΕ, Αθήνα

Τριανταφυλλίδης, Μ. [1938] 1993. Νεοελληνική γραμματική: Ιστορική εισαγωγή. 3ος τόμ. του 'Απαντα. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, σελ. 62-68. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: http://www.komvos.edu.gr/glwssa/odigos/Thema_a9/a_9_k_3.htm

Χατζησαββίδης Σ. Γραμματική της Νέας Ελληνικής, Θεωρητικές Βάσεις και Περιγραφή Τόμος Β', Εκδόσεις ΒΑΝΙΑΣ, Θεσσαλονίκη 2010

Χατζησαββίδης Σ. Η Ποντιακή Διάλεκτος: Η ιστορία της και η χρήση της στον ελλαδικό χώρο σήμερα

Χατζόπουλος Γ. Άρθρο: Τα επώνυμα των ποντίων (27 Ιουλίου 2017), Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://ergasia-press.gr/ta-eponyma-ton-pontion/>

Drettas G., Η ποντιακή διάλεκτος και η χρησιμότητά της στην παιδαγωγική της σύγχρονης ελληνικής. Η ελληνική γλώσσα και οι διάλεκτοι της, επιμ. Α – Φ. Χριστίδης et al., 35 – 42, Αθήνα: ΥΠΕΠΘ & Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας

Liddell and Scott, Επιτομή του μεγάλου λεξικού της ελληνικής γλώσσας, Τόμος 2 (Δ-Ζ), Το Βήμα λεξικά, Εκδόσεις Πελεκάνος

Petyt, K. M. 1980. The Study of Dialect: An Introduction to Dialectology. Κεφ.1, Language, dialect and accent. Λονδίνο: André Deutsch, σελ. 27-29. André Deutsch, Μετάφραση Νίκος Γεωργίου, Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο:
http://www.komvos.edu.gr/glwssa/odigos/thema_d5/Keimeno4.htm

Pontos news, Κείμενα της διαλέκτου, Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο:
<http://www.pontos-news.gr/pontic-main-category/pontiaki-dialektos>